

ԹԻՖԼԻՍԻ

ԳԱՅԻԱՆԵԱՆ ՕՐԻՈՐԴԱՅ ԴՊՐՈՑԻ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐԸ

1908/9 թ. սինձեի 1911/12 թիիւ.

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

373

Գ-26

Ման. Մ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆԻ, Պուշկինեան փող. № 3.
1912.

УСНИХЪ Т.
1852 г.

МУСОНЪСОНЪ Т. 1852 г.
1852 г.
1852 г.

5390

ԳԱՅԻԱՆԵԱՆ ՕՐԻՈՐԴԱՅ ԴՊՐՈՅԻ ՍԿՋԲՆԱԽՈՐՈԹԻՒՆԸ.

Հայ ժողովրդական կեանքի մէջ հաղիւ են պատահում դէպքեր, որոնց ուսումնասիրութիւնը և՛ խրատական լինի և՛ օրինակելի: Այդպիսի դէպքերի շարքին է պատկանում Թիֆլիսի Գայիանեան օրիորդաց դպրոցի սկզբնաւորութիւնը: Ուստի ուսումնարանիս Վարչութիւնը, առաջ քան թէ կանցնէր իւր եռամսյա գործունէութեան հաշուետուութեանը, կարեւոր է համարում համառօտակի յիշատակութիւն անել դպրոցիս բացման, սրա զարգացման, փակման և վերաբացման մասին:

1869 թ. սկզբներին Թիֆլիսում ապրող մի խումբ երիտասարդներ անյետաձգելի պահանջ են համարում հիմնել մի օրիորդաց ուսումնարան, որ իւր նպատակներով ու ծաւալով կարողանար ստանձնել ու կատարել իգական սեռի կրթութեան ու դաստիարակութեան վերաբերութեամբ այն դերը, որը տասնեակ տարիներ առաջ հիմնուած Ներսիսեան Դպրանոցը կատարում էր հայ-տղաների վերաբերութեամբ: Նպատակի վսեմութիւնը և կարիքի պահանջը այնքան բացորոշ է լինում, որ այս երիտասարդներին հաճութեամբ ձայնակցում են ժամանակի հոգևորականութեան մի քանի ընտիր ներկայացուցիչներ, առանց որոնց դպրոցական մի նոր գործ չէր կարող սկզբնաւորութիւն ստանալ մեզանում:

Նախնական խորհրդակցութեան ըոպէներին, անկասկած, առաջին հրատապ խնդիրը, որ զբաղեցնում էր նախաձեռնող անձանց, պիտի լինէր դրամի խնդիրը. հրտեղից վերցնել փող՝ նոր դպրոց բանալու համար, այն էլ միջնակարգ լինելու նախորդ մտադրութեամբ: Եւ անա նախաձեռնողները, ըստ առածին՝ թէ զեղ շուռ զայ, զերան կը կոտրէ, իրանց գործողութեան հիմք ընդունում են երկու բան՝ ա. աշխատել ճրի ծառայել դպրոցին. ք. պարտաւորացնել դասեր ընդունել և այն պարոններին (նոյնպէս ձրի), որոնք Ներսիսեան Դպրոցում պաշտօն ունեն և փող են ստանում:

Այս երկու որոշմանը բացարձակ կերպով հպատակուելուց և սրանց որպէս ղեկավարող սկզբունք ընդունելուց յետոյ՝ նախաձեռնողները գիմում են ժամանակի թեմակալ առաջնորդ Մակար արքեպիսկոպոսին և խնդրում են նրա հաճութիւնը:

Նախաձեռնողները լինում են՝ Նիկողայոս Ալազաթեանց, Մարտիրոս Սիմոնեանց, Ստեփանոս Պալասանեանց, Զաքարիա Գրիգորեանց, Յովհաննէս Քաթանեանց, Միքայէլ Սալամբէզեանց, Միքայէլ Գուլագեանց, Գէորգ Եւանգուլեանց և Գրիգոր Տէր-Յարութիւնեանց:

Մայիսի 26-ին 1896 թ. Մակար եպիսկոպոսը տալիս է ուսումնարանի բացման հրամանը, որի մէջ հետևեալ էական սկզբունքներն է դնում.

ա) Այդ և նման դպրոցների միջոցով հայախօսութիւն անել գերդաստանական լեզու, բ) Սուրբ գրքերի ընթերցմունքը հասկանալի կացուցանել սանուհիներին:

Ուրիշ խօսքով՝ աշխարհաբար լեզուի զարգացմանը տալ առաջնակարգ նշանակութիւն, բայց չ'մոռանալ նաև այնչափ նախաձանօթութիւն տալ զրարար լեզուից, որ սանուհիները կարողանան հասկանալ զրարար ընթերցութեաների, ազօթքների և եկեղեցական արարողութիւնների իմաստը:

Սրբազան առաջնորդի թոյլտուութիւնն ստանալուց յետոյ, 1869 թ. յունիսի 17-ին, Սուրբ Գայիանեանց տօնին, բացւում է Թիֆլիսում Գայիանեան հայ-օրիորդաց ուսումնարանը մ'ընծ հանդիսատրութեամբ: Առաջնորդն օրհնում է նախաձեռնութիւնը, զլիաւոր կառավարիչը (հայր Սուգանաճեանց) ճառ է արտասանում, տեսուչը (Զաքարիա Գրիգորեանց) բանախօսութիւն է անում և ներկայ եղողներից 36 հոգի բարեբարներ են գրւում:

Բացման օրը ուսումնարանն ունենում է միայն հինգ աշակերտուհի: Ուսման վճարը նշանակւում է ամսական 3 ռուբլի, որ յետոյ դառնում է տարեկան 40 ռուբլի: Որոշւում է տասը վճարող աշակերտուհու գիմաց պահել մի ձրիավարժ չքաւոր մանուկ:

Թէ որպիսի գաղափարական ոգևորութիւն, եռանդ ու խանդավառութիւն էր տիրում այդ հինգ մանուկների շուրջը, երևում է այն երկար ցուցակից, որի մէջ թուած են դպրոցի խնամակալները, զլիաւոր կառավարիչը, գանձապահը, անտեսն ու տասն եւ շորս ուսուցիչները:

Այնուհետեւ եթէ դուք թերթելու լինէք այս դպրոցի տասնամեակի պատմութիւնը պարունակող գրքովը, հաճութեամբ և զարմանքով կը նկատէք, որ ժամանակի համարեաւ բոլոր աչքի ընկնող գրական գործիչները պաշտօնավարել ու նպաստել են Գայիանեան դպրոցի զարգացմանը, յառաջադիմութեանը և այն բարձր դիրքին, որին սա հասել է իւր գոյութեան լաւագոյն օրերին: Շնորհիւ այդ զրաւան գործիչների ձրի պաշտօնավարութեան՝ Գայիանեան դպրոցը, որ իւր բացման առաջին օրը ունէր միայն մի բաժանմունք՝ հինգ սանիկներով, իւր գոյութեան տասներորդ տարուայ սկզբին ունենում է երկու նախակրթարան և հինգ հիմնական դասատուն՝ մի քանի զուգընթացներով, որոնց մէջ սովորող սանուհիների թիւը հասնում էր 219 աշակերտուհու: Դպրոցի այդ տարուայ մուտքի գումարը հասնում էր 21 հազար ռուբլու, ծախքի գումարը 10 հազար ռուբլու և, ուրեմն, խնայողութիւնը կամ պահեստի գումարը տասն և մէկ հազար ռուբլու:

Մենք այստեղ կանգ ենք առնում... Փաստն այնքան պերճախօս է, որ նրա մասին երկար ճառերն աւելորդ է. գտնուել են անձնանուէր ու դադափարական մարդիկ, գործի են ձեռնարկել և յաջողութիւն են ունեցել: Դպրոցը աճել է ու բարգաւաճել, ապրել է աւելի քան երեք տասնեակ տարի, բացել է վեցերորդ հիմնական դասատուն, գանձել է 20 հազարի չափ պահեստի գումար... յետոյ վերայ են հասել փորձութեան օրերը և... նա փակուել է: «Հարից զհովիւն և ցրուեսցին ոչխարք հօտին», Հարուածն այնպէս ուժեղ է եղել, որ ոչ միայն սանուհիներն են ցրուել, այլ և դպրոցը հիմնիվեր կործանուել է. նրա հարուստ մատենադարանի մի մասն անցել է Ներսիսեան Դպրանոցին, բայց մի մասն էլ վաճառքի ու կողոպտման է ենթարկուել, նրա ֆիզիքական կաբինէտը կորուստից փրկելու համար ուղարկուել է Ս. Էջմիածնի Ճեմարանին, նրա թանկարժէք կահ-կարասիքը փոխուել կամ կորսուել են, մինչև անգամ նրա դպրոցական շէնքը, անտէր ու ամայի մնալով, այնպիսի աւերման ու քայքայման է ենթարկուել, որ պօլիցիական իշխանութիւնը հրամանագրել է քանդել ու բառնալ մէջ տեղից:

Այսպէս է եղել այս հոյակապ ձեռնարկութեան սկզբնաւորութիւնը, աճումն ու կործանումը:

II.

ԳԱՅԻԱՆԵԱՆ ԴՊՐՈՅԻ ՎԵՐԱԲԱՅՈՒՄԸ.

Ամենքիս յայտնի են այն իրարանցումները, որ տեղի ունեցան Հայոց դպրոցների փակման և եկեղեցական կալուածների գրաւման օրերին. յայտնի են նմանապէս այն խանդավառ ոգևորութիւնը, յոյսերն ու ակնկալութիւնները, որոնք եկան փոխարինելու փորձութեան օրերին, երբ՝ շնորհիւ բարեխօս միջնորդութեան Իշխան Փոխարքայի՝ Նորին Մեծութիւն Թադաւոր Կայսրը բարեհաճեց հրամայել, որ բացուեն հայոց դպրոցները։ Ոգևորութիւններն այնքան անկեղծ, յոյսերն այնքան իրական և ակնկալութիւններն այնչափ հիմնաւոր էին թւում, որ ամեն մէկը մեզանից հաւաստի ու համոզուած էր, որ փորձութեան օրերը խրատած ու կատարելապէս լրջացրած կը լինէին հայ մարդուն իւր անելիքների, իւր պարտականութիւնների և իրաւունքների վերաբերութեամբ դէպի մանուկ սերնդի կրթական գործը։

Ոգևորութիւնն սկզբում, արդարեւ, մեծ էր և յուսատու։

Զկամենալով խօսել ու վերլուծել ընդհանուր երևոյթները՝ լրագրութեան զարգացումը, մանկական գրականութեան ճոխացումը, դպրոցների համեմատական յաւելումը գիւղերում և քաղաքներում, մենք պիտի ցուցադրենք և մատնանշենք այն ոգևորութիւնը, որ սկզբում՝ նկատուած էր նաեւ Մոզնու ծխական համայնքի մէջ՝ Գայիանեան դպրոցի վերաբացումը շտապեցնելու վերաբերութեամբ։ Յիշում ենք այն բաղմամարդ և աղմկալի ծխական ժողովները, ուր ճառախօսներն աշխատում էին ազատացնել, որ նախկին Գայիանեան դպրոցի գումարները, որոնք այդ ժամանակ դեռ ևս գտնւում էին պահեստի մէջ և որոնց տէրերը համարուած էին դպրոցի նախկին վարչութեան կենդանի անդամները, պէտք է օր առաջ ստացուին, որպէս զի դպրոցի բացումը շուտով տեղի ունենայ։ Յիշում ենք այդ ժողովները, ուր ճառախօսներն ապացուցանում էին իրանց իրաւունքները, խոստանում էին նպաստել դպրոցին, ծխական տուրք վճարել, նոր շէնք շինել, պահպանութեան մնայուն աղբիւրներ ստեղծել, եղած գրամագլուխը մեծացնել...

Եւ մենք լսում էինք ու հաւատում:

Վերջապէս երկար բանակցութիւններից յետոյ՝ Մոզնու եկեղեցու ծխական Հոգաբարձութեանը յաջողոււմ է ստանալ Գալիանեան դպրոցի գումարը՝ 21,175 ր. 54 կոպ. և, այդ հիմնական գումարը իւր ձեռքումն ունենալուց յետոյ, նա, յոյսը դրած ծխականների խոստման ու աջակցութեան վրայ, 1906 թ. սեպտեմբերին Գալիանեան դպրոցի համար վարձոււմ է մի տուն Պասկեհիզեան փողոցում՝ տարեկան 2,580 ռուբլով և այդ թուին էլ բաց է անում դպրոցը: Դպրոցի դռները բացուում են, բայց ոչ իւր նախկին տեղը՝ ոչ Մոզնու գաւթում, այլ հեռու իւր բնավայրից, Թիֆլիսի մի թաղամասում:

Դպրոցն այդ տարին ունենում է չորս բաժանմունք II, III և VI տարուայ դասընթացքով և մի գուգրնթաց VI բաժանմունքի համար (տես արձանագրութիւն № 26, 1906 թ. սեպտեմբեր 17-ից):

III.

ՆՈՐ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԵԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԸ.

Ասացինք, որ մեր նախորդներին յաջողոււմ է բանալ Գալիանեան դպրոցի դռները միայն 1906 թ. սեպտեմբերին: Երկու տարուց յետոյ, 1908 թ. սեպտեմբերին, նրանք իրանց պաշտօնավարութեան ժամանակը լրացած համարելով, լրագրութեանց մէջ յայտարարութիւն են տալիս և Մոզնու ծխականներին ժողովի հրաւիրում: Ժողովը տեղի է ունենում նոյն թուի դեկտեմբերի 28-ին:

Արդարև վատ չէր լինի ծանոթացնել հայ հասարակութեան ընդհանրապէս և Մոզնու ծխականներին մասնաւորապէս՝ մեր նախորդների երկու ու կէս տարուայ դործունէութեան մանրամասնութեանց հետ, եթէ մեր մտադրութիւնը լինէր տալ դպրոցին վերաբացման յաջորդական պատմութիւնը. բայց մեր ծրագիրն աւելի սահմանափակ է. մենք կամենում ենք դնել ընթերցողների առաջ մեր գործունէութեան համառօտ պատկերը

միայն, մանրամասնութիւններն ապագայ պատմագրողին թողնելով: Այսպէս վարուելու մենք մի քանի պատճառներ ունենք. մեզ չի պատկանիլ զնահատութեան ենթարկել մեր նախորդների գործունէութիւնը. նոյնչափ անվայել և անյարմար է այնպիսի դիտողութիւններ անել, որպէս թէ համեմատութեան ենք դնում մեր արածները մեր նախորդների արածներին հետ. այն էլ բաւական է, եթէ մեզ յաջողուի պարզերես դուրս գալ այն հասարակութեան, այն համայնքի առաջ, որոնց ձայնով ու վրաստանութեամբ պաշտօնի ենք կոչուած:

Հոգաբարձութեան ներկայ կազմը, ինչպէս ասացինք, ընտրուած է 1908 թուի դեկտեմբերի 28-ին: Մեր հաստատութեան թուղթը Սրբազան առաջնորդի կողմից ստացուած է 1909 թ. փետրուարի 20-ին № 208:

Սրբազան առաջնորդը իւր առաջադրութեան մէջ յիշում է այն պատճառները, որոնք ստիպել են նրան՝ ուշացնել ծխական ժողովի ընտրութեան վաւերացումը.

«Թէպէտ անհրաժեշտ իսկ էին առ խնդիր հաշուոց 'ի նորոյ հրաւիրել զծխականս 'ի ժողով, առ ի պարզել զմութ կէտս այդորիկ հաշուական խնդրոց, առաւել մեկին պարզաբանութեամբ, 'ի մասին որոց ի' 1907 ամին 'ի 25-ն հոկտեմբերի № 1105, և 'ի 1909 ամի 'ի 10 և 'ի 17 յունուարի №№ 24 և 84 առաջադրութեամբ պահանջեալ էր մեր 'ի նախկին հոգաբորձութենէ, և ապա առնել հաստատութիւն, սակայն 'ի նկատի առեալ՝ զի պարզաբանութիւն խնդրոց կարէ երկարել և յայսմ միջոցս, առ բացակայութեամբ ժողովրդական ներկայացուցչութեան, զպրօցն, զըրկեալ 'ի մերձաւոր հակողութեանց և հոգածութեանց, վտանգեցի: Զայդոսիկ զծանրակշիռ հանգամանս առաջի աջաց ունելով՝ բարւոք համարեցաք հաստատել զմեծապատուութիւն Ձեր 'ի պաշտաման եկեղեցական ծխական հոգաբարձութեան Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն Մողնուոյ»:

Այնուհետև Սրբազան Առաջնորդը յոյս յայտնելով, որ նոր Հոգաբարձութիւնը կաշխատի արդարացնել ընտրող ժողովրդի ակնկալութիւնները, մաքառելով այն անտարբերութեան դէմ, որ ներկայումս նկատուում է հայ հասարակութեան համարեա

ըրրոր խաւերում դէպի կրթական գործը, իւր Առաջադրութեամբ
դնում է հոգաբարձութեան առաջ հետեւեալ կատեգորիք պա-
հանջները:

1) «Ձայս ևս կարևոր համարեմք 'ի յուշ հոգաբար-
ձութեանդ առնուլ, թէ ըստ բարեհաճ կարգադրութեան
Վեհափառ Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց, դրամագլուխ
Գայլանեան դպրոցին յանձնեցաւ հոգաբարձութեան այնու
պայմանաւ միայն, զի դրամագլուխն տացցի յարքունի դրա-
մատունն 'ի շահեցողութիւն իբր անձեռնմխելի, իսկ տո-
կոսիք դրամագլխոյն գործադրել վասն անհրաժեշտ պիտոյից
դպրոցին: Սակայն 'ի հաշուետուութենէ չերևի եղեալ դրա-
մագլուխն 'ի դրամատունն իբր անձեռնմխելի: Արդ նորըն-
տիւր հոգաբարձութիւնդ հրաւիրեմք զայդոսիկ հանգամանս
ունել ի նկատի: Եւ առաջադրեմք դմին առ այս խնդիր
հրաւիրել զծխական ժողովս, պարզել զխնդիր ղրամագլու-
խոյն, զի հնար լիցի յապագային զդէմ թեր և դէմ առար-
կութեանց առնուլ և զդպրոցական վարչութիւն ազատ պա-
հել 'ի թիւրիմացութեանց: Հրաւիրել զծխականս եւ ամե-
նայն հնարս ի կիր արկանել, զի նուիրաբերութեամբ
ծածկեսցի փոխարինաբար ծախսեալսն 'ի դրամագլխոյն՝
դումարն յօգուտ դպրոցին»:

2) «Այլ և 'ի հաշիւ հոգաբարձութեան նկատելի լինի,
զի հոգաբարձութիւն 'ի տարին ծախսէ 2,580 ռուբլի 'ի
վարձ դպրոցական շինութեան, առ այս խնդիր հրաւիրեմք
զհոգաբարձութեանդ զուշադրութիւն, զի զխնդիր շինու-
թեան դպրոցին առաջի արասցէ ծխական ընդհանուր Ժո-
ղովոյն, և նպատակայարմար որոշմամբ զխնդիր դրամա-
գլխոյն կարգադրել, զի յաւէտ մնասցէ անխախտ. այն է՝
փոխանակ զդրամագլուխն չնչին տոկոսեօք պահել 'ի դրա-
մատան, քարոք իսկ լիցի, այդու ղրամօք վերանորոգել
զԳայլանեան դպրոցն եւ ազատել զայն 'ի վճարմանէ
2,580 ռուբլի տարեկան վարձուց եւ այդու միայն ղրամա-
գլուխն մնայ անձեռնմխելի արդինաբեր շինութեամբ, 'ի
շահ դպրոցին, որ եւ ազատ դպրոցն մնայ 'ի վճարմանէ
վարձուց»:

3) Նոր Հոգաբարձութեան լուրջ ուշադրութեանն է յանձնուամ Սրբազանը ուսումնարանի ապահովութեան խնդիրը, որից մեր դպրոցը գլխովին զուրկ է և առանց որի չի կարող ապրել ու յարատեւել որեւէ կրթական հիմնարկութիւն:

IV.

ՆՈՐ ՀՈԳԱԲԱՐԶՈՒԹԵԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄԸ.

Լսելով Սրբազան Առաջնորդի գրութեան բովանդակութիւնը և ծանօթանալով դպրոցի անտեսական գրութեան հետ, Հոգաբարձութիւնս ցաւ ի սիրտ համոզուամ է, որ դպրոցը գրած է վերին աստիճանի անմխիթար, մինչև իսկ վտանգատը գրութեան մէջ... անմխիթար և վտանգաւոր էր դպրոցի գրութիւնը, որովհետեւ նրա անձեռնմխելի գումարն այնքան էր նուազել, որ Հոգաբարձութիւնը այդ տարուայ (1909 թ.) դպրոցական պահանջներին, ըստ նախահաշուի, կատարումն տալուց յետոյ, տարւայ վերջին պիտի ունենար. մայր գումարից սոսկ ութ հազար ըուրլու մնացորդ: Այս հանգամանքը բացարձակ վտանգ էր սպառնում դպրոցի գոյութեանը, որովհետեւ եթէ առաջին երեք տարուայ ընթացքում, երբ դպրոցի դասարանների թիւը համեմատաբար քիչ էր, ուսումնարանի ծախքերն անձեռնմխելի գումարից կլանել էին 13 հազար ըուրլի, պարզ է, որ այլևս երկու տարի անցած՝ դպրոցը չը պիտի ունենար և ոչ մի կոսէկ պահեստի դրամ:

Ի՞նչ պէտք էր արած:

Կար միայն երկու ճանապարհ՝ կամ գլիմել Սրբազան Առաջնորդին ու ծխականներին, պարզել գրութիւնը, մերժել պատասխանատուութիւնը՝ և հրաժարուել պաշտօնից և կամ, առանց պատասխանատու համարելու իրան անցեալի վերաբերութեամբ, ջանք անել, հանել դպրոցը իւր գծուարին կացութիւնից և դնել նրան համեմատաբար աւելի անվտանգ կացութեան մէջ:

Հոգաբարձութիւնն ընտրեց երկրորդ. ճանապարհը՝ պատրաստ մաքառելու ամեն արգելքների դէմ:

Եւ դուք կը տեսնէք, որ մենք ամբողջ հրեք տարի գործ ենք ունեցել մի շարք գժուարութիւններ հետ, և աւելի կամ պակաս յաջողութեամբ յաղթահարել ենք դոցա:

V.

ՀՈԳԱԲՍՈՋՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼԵՐԸ.

1909 թուի վերջերին լրանում էր այն պայմանաժամը, որ կնքել էր նախկին Հոգաբարձութիւնը իշխանունի Արղութեանի հետ՝ դպրոցի համար բնակարան վարձելիս: Մենք պէտք է հոգայինք, որ 1910 թ. սեպտեմբերին դպրոցը տեղափոխուէր մի նոր բնակարան. անհնարին, աններելի և անթոյլատրելի էր վերանորոգել պայմանը՝ նախկին բնակարանի տէրերի հետ և վճարել տարեկան 2,500 բուբլու չափ վարձագին: Հոգաբարձութիւնն շտապեց ժողովի կանչել ծխականներին, բայց ժողով դումարելուց առաջ գիմեց ճարտարապետ Օգերովին և խնդրեց մանրագին քննութեան ենթարկել դպրոցի նախկին շինութիւնը Մոդնու եկեղեցու գաւթում: Ծերունի ճարտարապետը, որի հեղինակութիւնը կասկածից դուրս էր, եկաւ այն միջիթաւական եզրակացութեան, որ դպրոցական շէնքի կէս մասը կարելի է յաջողութեամբ նորոգել և յարմարացնել կրթական պահանջներին, իսկ միւս կէսը—հիւսիսային մասը—հարկաւոր կը լինի հիմնովին քանդել և նրա տեղը նոր շինութիւն կառուցանել, կապելով ու միացնելով նրան հնի հետ: Եւ որովհետեւ ճարտարապետի մանրամասն զեկուցումը համոզեց Հոգաբարձութեան, որ ամառային ամիսների ընթացքում կաւարտուի հին շինութեան հարաւային մասի նորոգութիւնը, ուստի Հոգաբարձութիւնն, առանց այլ ևս յապաղելու, ժողովի հրաւիրեց ծխականներին, ծանօթացրեց նրանց՝ գործի գրութեան հետ, ստացաւ նրանց համաձայնութիւնը և ձեռնարկեց շինութեան: Սեպտեմբերի առաջին օրերին Գայիանեան դպրոցի հին շինութեան հարաւային մասը բոլորովին պատրաստ լինելով, դպրոցը Պասկիէէան փողոցից տեղափոխուեցաւ Մոդնու գաւթի:

Շինութեան այդ մասի վերանորոգութիւնն արժեցաւ աւելի պակաս, քան թէ վճարուած էին Պատկերչեան փողոցի բնակարանին մի տարուայ համար: Ասել է թէ՛ եթէ այդ գործողութիւնը կատարուած լինէր 3 տարի առաջ, դպրոցը մօտ 8,000 ռ. խնայողութիւն կունենար:

Դպրոցի հիւսիսային մասի վերաշինութիւնն աւարտուեց հետեւալ տարին: Այսպիսով այն շէնքը, ուր ներկայումս գետեղուած է մեր դպրոցը, երկու տարուայ անխոնջ ջանքերի հետեանք է:

Ն ա խ ա հ ա շ ի լ ը.

Առաջ բերենք այստեղ դպրոցական շէնքի նախահաշիւը՝ ըստ նախագծի և շինութ. վրայ արած ծախքերը՝ ըստ գործադրութեան:

Հին շէնքի վերանորոգութեան համար նա- խահաշուով որոշուած էր՝	2,000 ռ. — կ.
Նոր շէնքի կառուցման համար.	10,200 » — »
Յատակագիծը կազմելուն	122 » — »
Ճարտարապետի վարձատրութիւն	500 » — »
Նախապատրաստական և մանր ծախքերի	200 » — »
Ընդամենը՝ 13,022 ռ. — կ.	

Հ ա շ ի լ ը.

Ահաւասիկ և գործադրութեան հետեանքը՝

Հին շինութեան նորոգութեան և նորի կա- ռուցման վերայ ծախք եղած է	12,353 ռ. 79 կ.
Յատակագիծը կազմելուն	122 » — »
Ճարտարապետի վարձատրութիւն	500 » — »
Շինութեան առիթով եղած նախապատրա- ստական և մանր ծախքեր	181 » 05 »
Ընդամենը՝ 13,156 ռ. 84 կ.	

Այսպիսով տարբերութիւնը վերոյիշեալ երկու գումարների կազմում է 134 ռ. 84 կոպ., որը արդիւնք է այն անակնկալ-ների, որոնք անխուսափելի են ամեն մի շինութեան ժամանակ:

Այսպէս՝ շինութեան հիմքը դնելիս, գետնի տակ բացուեցան հին շէնքերի մնացորդներ ու դատարկութիւններ. այնուհետեւ պէտք եղաւ պատրաստել ժամանակաւոր արտաքինոցներ և այլն...

VI.

ՆԱԽԱԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ ԴՊՐՈՅԻ ԿՐԹԱԿԱՆ ՄԱՍԻ ՀԵՏ.

Կենդրոնացնելով իր ուշադրութիւնը շինութեան հարցի շուրջը, Հոգաբարձութիւնը չէր կարող միենոյն ժամանակ ուշադրութեան չառնել ուսումնարանի կրթական մասը, որի հետ ի մօտոյ ծանօթանալու համար՝ նա իւր պաշտօնավարութեան հէնց առաջին օրերին խնդրում է դպրոցի տեսուչ պ. Ս. Աբովեանին՝ ներկայացնել դպրոցի ներքին կեանքի տեղեկագիրը՝ թէ՛ ընդհանուր առմամբ և թէ՛ մասնաւորապէս լուսաբանելով նրա ուսումնական մասի և մանկավարժական մարմնի գործունէութեան մանրամասնութիւնները:

Տեսչի ընդարձակ զեկուցումից առաջ ենք բերում հետեւեալները:

Այս 1908 — 09 դպրոցական տարուայ սկզբին Գալիանեան օրիորդաց դպրոցն ունէր հինգ դասարան, որոնք էին՝ երկրորդ նախակրթարան, առաջին, երկրորդ և երրորդ հիմնական դասարաններ: Վերջին (երրորդ) դասարանն ունէր և զուգընթաց:

Բոլոր աշակերտուհիների թիւն էր 177 հոգի:

Պաշտօնավարում էին հինգ ուսուցչուհի և հինգ ուսուցիչ:

Աւանդուող առարկաներն էին՝ կրօն, հայոց, ռուսաց և ֆրանսերէն լեզուներ. թուաբանութիւն, երկրաչափական ձևագիտութիւն, իրազննութիւն և բնական պատմութիւն, հայրենագիտութիւն և ընդհանուր աշխարհագրութիւն. հայոց, ռուսաց և ընդհանուր պատմութիւն. նկարչութիւն, երգեցողութիւն և ձեռագործ: — Բոլոր դասերի թիւն էր 152 շաբաթական:

Վերոյիշեալ տեղեկագիրը լսելուց և իւր տնտեսական ծանր խնդիրները որոշ չափով կարգադրելուց յետոյ՝ Հոգաբարձու-

թիւնը յանձնարարում է իւր անդամներէց երկուսին՝ յաճախել դասերին և իրանց տպաւորութիւններն ու տեղեկութիւնները գրաւոր յայտագրել Հոգաբարձութեան:

Իրանց համառօտ տեղեկագրի մէջ Հոգաբարձութեան լիազօրները կանգ են առնում, ի միջի այլոց, զպրոցում նկատուած մի քանի թերութիւններէ վրայ, որոնք առաջ են եկել այն հանգամանքից, որ զպրոցի վերաբացման առաջին օրերին՝ նախկին Հոգաբարձութիւնն ստիպուած է եղել, համարեա անխտիր ընդունել Գայիանեան դպրոցի նախկին սանուկներին նորաբաց ուսումնարանը և տեղաւորել նրանց եղած դասարաններում, յուսալով ապագայում փոքր առ փոքր հարթել նրանց մէջ եղած անհամաչափ նախապատրաստութիւնները և ապագայում ունենալ միապաղաղ ու համաձոյլ կոնսիսդենտ աշակերտուկներին՝ ամեն մի դասարանում:

VII.

ՀԱՄԱՐՁԱԿ ՎՃԻՌՆԵՐ.

Լսելով վերև առաջ բերած զեկուցումները և քննութեան առնելով դպրոցի կրթական ու տնտեսական գրութիւնը, Հոգաբարձութիւնը երկու կարեւորագոյն որոշումներ արեց. ա) զըպրոցական շէնք կառուցանել՝ ինչպէս ասացինք վերը և բ) զըպրոցը վերածել միջնակարգի:

Կարևոր է մի փոքր կանգ առնել և քննել այն պատճառները, որոնք ծառայեցին որպէս հիմք՝ վերոյիշեալ համարձակ վճիռները կայացնելու: Արդարև եթէ զպրոցական շէնք կառուցանելը, որպէս մի ձեռնարկութիւն, որ պիտի պահանջէր միանուագ գործողութիւն և գործելու սահմանափակ ժամանակամիջոց, դեռ ևս իրականանալու հաւանականութիւն էր ներկայացնում, ապա ինչո՞վ կարելի էր արդարացնել Հոգաբարձութեան վճիռը՝ բարձրացնել դպրոցը միջնակարգ աստիճանի, քանի որ նա գիտէր, որ Գայիանեան ուսումնարանը զոյլութեան ոչ մի մնայուն աղբիւր չունի:

Այս հարցի պատասխանը հէնց իւր մէջ է գտնուում: Հոգաբարձութիւնը, իւր վերոյիշեալ վճիռն արձակելիս, համոզուած էր և այսօր էլ համոզուած է, որ Թիֆլիսի Գայիանեան օրիորդաց դպրոցը գոյութեան ոչ մի մնայուն աղբիւր չունի: Եւ ոչ այսքան միայն. Հոգաբարձութիւնը իրազեկ էր և է, որ գոյութեան մնայուն աղբիւր չունենալուց զատ՝ դպրոցը իւր ներկայ ծաւալով ամենայն տարի տալիս է բաւական խոշոր դեֆիցիտ, որը, անկասկած, պիտի աճէ տարէց-տարի, եթէ նրա դասաբանները թիւն աւելանալու լինի:

Բայց սրա հետ միասին Հոգաբարձութեան համար պարզ էր և այն, որ առանց մնայուն աղբիւրի, միևնոյն է, անհնարին պիտի լինի մինչև անգամ մի տարրական ուսումնարան պահել: Նայեցէք ձեր շուրջը՝ արդեօք դուք կարո՞ղ էք ցոյց տալ մի թէկուզ միգասեան ուսումնարան, որ ոչ տուն ունենայ և ոչ փող,—ու ապրի: Չկայ այդպիսին և չի կարող լինել: Ուրեմն տուն պէտք է ունենայինք. այս պարզ էր օրը ցերեկի պէս: Եւ տուն ունենալու համար եթէ արգելքներ կային, սրանց պիտի յաղթահարէինք, դոքա բոլորը ժամանակաւոր արգելքներ էին, որոնցից Հոգաբարձութիւնը չը պիտի վախենար:

Եւ դուք տեսաք, որ Հոգաբարձութիւնը, թէև ոչ առանց մաքառումների, գլուխ բերեց դպրոցական շէնքի կառուցումը:

Աւելի լուրջ դժուարութիւններ էր ներկայացնում ուսումնարանի յարատեւ գոյութեան խնդիրը, լինէր այդ ուսումնարանը տարրական թէ միջնակարգ:

Արդ՝ կարո՞ղ էր Հոգաբարձութիւնը առանց փողի մի տարրական ուսումնարան պահել:

Պատասխանում ենք, որ չէր կարող:

Չէր կարող, որովհետև այդպիսի մի ձեռնարկութիւն զուրկ կը լինէր գոյութեան իրաւունքից: Չէր կարող, որովհետև այդպիսի դպրոցին 35—40 ըուրլի ուսման վարձ չէին տալ ծնողները: Չէր կարող, որովհետև այդպիսի դպրոցի համար դուք չէիք վրատահանալ դիմումներ անել, աղաղակ բարձրացնել, փող ժողովել:

Բոլորովին այլ պատկեր է ներկայացնում միջնակարգ դպրոցը, այն էլ մի դպրոց, որ ունեցել է փառաւոր անցեալ, որ զգալի ծառայութիւններ է մատուցել ազգին: Միջնակարգ ծաւալով նա, այդ դպրոցը, հանդէս է բերում մի վսեմ նախադաշտիւր, որը կարող է իւր վրայ կենդրոնացնել համայն հայու-

թեան ուշադրութիւնը, որովհետեւ այդ պատկերի, այդ կոչման տակ նա պատկանում է ոչ թէ Մոզնու ծխականներին, այլ Կովկասի համայն հայութեանը. նա այդ հայութեանն է ծառայել անցեալում, ուրեմն և այդ հայութեանը գիմելու, նրանից պահանջներ անելու բարոյական իրաւունքներ կունենայ միայն այն դէպքում, եթէ իւր ծառայական պարտականութիւնները կատարելու համապատասխան գիրք ու կոչումն ունենայ:

Ահա թէ ինչու մենք վճռեցինք՝ հասցնել Գայիանեան օրը-որդաց դպրոցը իւր նախկին աստիճանին...

Եւ հասցրինք:

Մենք հաճութեամբ յիշատակում ենք, որ ներկայումս Գայիանեան դպրոցն ունի Վնց հիմնական դասատուն, որքան ունեցել է առաջ, և երեք նախակրթարան՝ երկու նախակրթարանի դիմաց, որ նա ունեցել է հնումը:

VIII.

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՇէՆՔԻ ԿԱՌՈՒՅՈՒՄԸ.

Մենք կարեւոր ենք համարում համառօտակի պատմել այն միջնադէպքերը, որոնք տեղի ունեցան ուսումնարանական շէնքի կառուցման ժամանակ: Քանի դեռ ևս ձեռնամուխ չէինք եղած շինութեան, ամենայն կողմից մեզ խրախուսում և հաւատացնում էին, որ հարկ կը լինի միայն շինութեան հիմքը դնել և հասարակութեան գիտակից տարրը անմիջապէս օգնութեան կը գայ մեզ: Բայց իրողութիւնը բոլորովին ուրիշ ապացոյցներ տուեց: Շինութիւնն սկսեցինք, նրա մի մասը վերանորոգեցինք, դպրոցը տեղափոխեցինք Մոզնու եկեղեցու գաւիթը, շինութեան հիւսիսային մասը հիմնովին քանդեցինք, նրա տեղ նորը բարձրացրինք կիսով չափ և բոլոր այդ ժամանակամիջոցին, մի ամբողջ տարի, թէ բանիւ և թէ գրով բազմաթիւ դիմումներ արինք այս ու այն անձանց, այս ու այն հիմնարկութեանց, բայց բոլորն ապարդիւն:

Դպրոցի Հոգաբարձութիւնը կրիաթական դրութեան մէջ էր: Ծխական ժողովը, որ մենք քանիցս գումարեցինք, անզօր

հանդիսացաւ՝ մեզ օգնելու: Կենդանիներից յուսակրտուր, մենք ստիպուած եղանք դիմել մեռեալների օգնութեան: Եւ մեռեալներն օգնեցին մեզ: Սա հայ կեանքի ճակատագիրն է. սակաւ է պատահում, որ կենդանիներն օգնեն նրան, հայի բարերարները, չնչին բացառութեամբ, մեռեալներն են: Թող օրհնեալ լինի նրանց յիշատակը:

Այս անգամ մեզ ճգնաժամից հանողը հանգուցեալ Միրզա-ջան Սաչատրեանի գերեզմանն էր: Այս երջանկայիշատակ այրը, ինչպէս յայտնի է, բաւական խոշոր գումար էր թողել կրթական նպատակներով: Ի յարգանս այդ բարենպատակ գործի՝ նրա երկրաւոր կեանքի մնացորդներն ամփոփել էին Մոդիսո եկեղեցու դաւթում: Մենք դիմեցինք հանգուցեալի կտակակատար պ.պ. Թեան Սաչատրեանին և Ալէքսանդր Մելիք-Ազարեանին և, որոշ ձեռնարկութիւններ կատարելուց յետոյ, ստացանք նրանցից 5000 ըուրլի՝ յօգուտ դպրոցական շէնքի կառուցման: Այս առաջին և ամենախոշոր նպաստն էր, որ դպրոցն ստացաւ վեհանձն կտակակատարներից: Բայց ոչ՝ այդ նպաստն ստանալուց առաջ մեր ձեռակերտը բաղդ ունեցաւ ստանալ նաև Մատթէոս Բ. Նորընտիր Հայրապետի օրհնութիւնը և նրա հայրապետական լուծման—հինգ հարիւր ըուրլի յօգուտ շինութեան:

Դնում ենք այստեղ Հոգաբարձութեան տեսակցութեան մանրամասնութիւնները Նորին Վեհափառութեան հետ, քաղելով այդ Դիւանի արձանագրութիւններէից.

«Յունիսի 26-ին 1910 թուի, Սրբազան Առաջնորդի և Թիֆլիսի բոլոր եկեղեցիների երեցփոխանների ընտրութեամբ պ.պ. Ս. Կիւլպէնկեան և Ն. Տէր-Ղևոնդեան գնացին ընդառաջ Ն. Վ. Սրբազնազոյն Կաթողիկոսի, մինչև Սանահին կայարանը: Վեհափառի Թիֆլիս ժամանելուց մի շաբաթ անցած, Նորին Վեհափառութիւնը բարեհաճեց ընդունել Գայիանեան դպրոցի Հոգաբարձութիւնը հետեւեալ անձինքներից — Տէր-Ղևոնդեան, Կիւլպէնկեան, Թադէոսեան և տեսուչ Արովեան: Հոգաբարձութեան փոխ նախագահ պ. Տէր-Ղևոնդեանը պատիւ ունեցաւ մանրամասնօրէն զեկուցանել Վեհափառին դպրոցի անտեսական և կրթական կացութեան և միամեայ գործունէութեան մանրամասն տեղեկագիրը և իր բանախօսութեան վերջում

Հոգաբարձութեան անունից խնդրեց Նորին Վեհափառութեանը՝ տալ իւր բարձր հովանաւորութեան շօշափելի ապացոյցները, կարգադրելով հանգուցեալ Միրզաջան Սաչատրեանի գերեզմանին յատկացրած հողաբաժնի վերաբերութեամբ ծագած խնդիրը: Նորին Վեհափառութիւնը, Սրբազան Առաջնորդի լրացուցիչ գեկուցումից ևս ծանօթանալով այս խնդրի մանրամասնութեանց հետ, բարեհաճեց հրամայել՝

ա. Պայմանական ձեռով վճարուած հինգ հազար ըուբլին համարել վարձագին այն հողաբաժնի, որի վրայ կառուցուած է հանգուցեալ Միրզաջան Սաչատրեանի մահարձանը:

բ. Առաջարկել կտակակատար պ. պ. Ա. Մելիք-Ազարեանին և Թեան Սաչատրեանին, լրացնել այդ գումարը դարձեալ մի հինգ հազար ըուբլով յօգուտ դպրոցի»:

«Վեհափառ պատուիրեց Սրբազան Առաջնորդին իւր այս կարգադրութեանց մասին առանց յետաձգութեան յայտնել պ. պ. կտակակատարներին»:

«Նորին Վեհափառութիւնը յայտնեց իր «անսահման գոհունակութիւնն» ամբողջ Հոգաբարձական կազմին՝ նրանց խաղաղ և անխոնջ դործունէութեան համար և որպէս ապացոյց իւր բարեհաճութեան՝ նուիրեց յօգուտ Գայիանեան դպրոցի վերաշինութեան հինգ հարիւր ըուբլի»:

«Յուլիսի 7-ին Նորին Վեհափառութիւնը Սրբ. Առաջնորդի և իւր շքախմբի անդամների ուղեկցութեամբ բարեհաճեց այցելել Գայիանեան դպրոցը և, դիտելով ամբողջ շինութիւնը, յայտնեց իր գոհունակութիւնը Հոգաբարձութեան»:

Արձանագրութիւնից առաջ բերած վերոյիշեալ քաղաածքը ցոյց է տալիս, թէ որպիսի ջերմ վերաբերմունք ցոյց տուեց հանգուցեալ Հայրապետը դէպի Գայիանեան դպրոցը և թէ ինչ ակնկալութիւններ ունէր դպրոցի վարչութիւնը Նորին Վեհափառութեան հովանաւորութիւնից: Բայց մահը խլեց մեզանից նրբամիտ և գորովազուծ Հայրապետին: Վեհափառ մահից յետոյ, բարբաղդաբար, գտնուեցին մարդիկ, որոնք պարտականութիւն զգացին կատարուիմ տալ Հայրապետի ցանկութեանը՝ երկրորդ հինգ հազարի վերաբերութեամբ: Եւ դպրոցիս վար-

չութիւնը շնորհապարտ է այդ անձանց՝ Մեսրոպ եպիսկոպոս Տէր-Մովսիսեանին, Ս. Սինօգի անդամներին, թեմիս կառավարիչ Եփրեմ եպիսկոպոսին և կտակակատար պ. պ. Թեան Սաշատրեանին և Ալէքսանդր Մելիք-Ազարեանին։ Մենք պատճառներ ունենք առանձնապէս շեշտելու, որ առանց բարեհաճ միջնորդութեան Մեսրոպ եպիսկոպոսի և բարեացակամ ցանկութեան պ. Թեան Սաշատրեանի՝ Գայիանեան դպրոցը չէր ստանալ երկրորդ հինգ հազար (5000) լուրլին՝ յօգուտ ուսումնարանի։ Եւ դպրոցի Վարչութիւնը այս առատաձեռն նպաստի գլխաց պարտք համարեց պահել դպրոցում յանուն Միրզաջան Սաշատրեանի հինգ որդեգրուհի դպրոցիս ամենաջաւորը, բայց և ամենայառաջադէմ մանուկներից, որոնք պիտի կոչուին «Սանուհիք հանգուցեալ Միրզաջան Սաշատրեանի»։

IX.

ԴՊՐՈՑԻ ԲԱՐԵՐԱՐՈՂՆԵՐԸ.

Մինչև այստեղ ասածներից ընթերցողը մօտաւորապէս գաղափար կը կազմէր՝ որպէս մեր դպրոցի դրութեան, այնպէս և Հոգաբարձութեան գործունէութեան մասին։ Մեր պաշտօնավարութեան ընթացքում մենք, արդարեւ, հանդիպել ենք մեծամեծ դժուարութիւնների, բայց միաժամանակ այդ դժուարութիւններին յաղթելու համար մենք լիապէս օգտուել ենք հայ-հասարակութեան համակրութիւնից և բարեմիտ անձանց առատաձեռն օժանդակութիւնից։ Սկզբում արդարեւ հասարակութեան վերաբերմունքը դէպի մեր դպրոցը վերին աստիճանի սառն էր, մինչև անգամ անտարբեր. Գայիանեան դպրոցի գոյութիւնը, կարծես, մոռացութեան էր տրուած, բայց վերջերում հասարակութեան վերաբերմունքը սկսեց աւելի ու աւելի ջերմ արտայայտութիւն ստանալ և մեր եռամեայ գործունէութեան վերջում դպրոցիս ստացած նպաստների գումարը հասաւ մօտաւորապէս քսան հազար լուրլու։—Առաջ ենք բերում այստեղ մեր ուսումնարանին նպաստողների անուանական ցանկը։

I. Միանուագ նպաստներ ստացել ենք *).

Վեհափառ Մատթէոս երջանկայիշատակ Կաթողիկոսից .	500	ը.
Հանգուցեալ Ա. Ի. Մանթաշեանի զաւակներից . . .	8,000	»
Հանգ. Միրզաջան Սաչատրեանի կտակակատարներից .	5,000	»
Նոյն Սաչատրեանի կտակակատարներից	5,000	»
Պարոն Աւան-Իւզբաշեանից	300	»
Հանգուցեալ Վարդանեանի զաւակներից	200	»
Պարոն Ալէքսանդր Ղորղանեանից	100	»
Թիֆլիսի Կալուածական Վարկի Ընկերութիւնից . .	100	»
Պարոն Պետրոս Քալանթարեանից	100	»
Բժիշկ Քոչարեանի այրիից	25	»
Տիկին Ծաղիկ Փիւումեանից՝ ի յիշատակ մօրը . . .	25	»
Հանգուց. Զաքարեա Գրիգորեանի այրիից	50	»
Տիկին Վ. Բարխուդարեանից՝ ի յիշ. Զ. Գրիգորեանի .	30	»
Բժիշկ Արզումանեանից նոյն նպատակով	18	»
Հմայեալ Վահանեանից՝ իւր քրոջ յիշատակին . . .	50	»
Պարոն Գաբրիէլ Կաֆեանից	25	ը.

II. Մշտական նպաստ տուողներ՝ յօգուտ որդեգրուհիների.

Տիկ. Վարվառա Թամամշեանից երկու որդեգր. համար .	70	ը.
Տիկ. Շուշանիկ Մարտիրոսեանից մի » » .	40	»
Պ. Ալէքսանդր Մելիք-Ազարեանից՝ մի » » .	40	»
Պ. Արաֆէլեանից՝ մի որդեգրուհու համար	50	»
Պ. Մելիք-Ղարապետեանից՝ և պարոն Կոմանեանից՝ երկու որդեգրուհու համար	70	»
Տիկ. Վ. Ծատուրեանից՝ մի կիսաթոշակ » » .	20	»
Պ. Ս. Ս. Աֆանասեանից՝ մի » » » .	20	ը.

*) Հանգուցեալ Ղուկաս Մելիք-Ասիւրեանի կտակակատարներից ունենք ստանալու չորս հարիւր (400) ռուբլի:

X.

ԴՊՐՈՑԻՍ ՆԱԽԸՆԹԱՅ ՏԱՐՈՒԱՅ ՀԱՇԻՒԸ.

1910—1911 թ.

Մ ու տ ք.	Ր.	Կ.	Ր.	Կ.
Նախորդ տարուայ հաշուին ուսման վճար աշակերտունիներից	—	—	125	—
Սոյն տարուայ ուսման վճար	—	—	5,890	—
Նուէրներ չքաւոր աշակերտունիների ուսման վճարի համար.				
Տիկ. Վ. Ծատուրեանից	40	—		
Տիկ. Վ. Վ. Թամամշեանից	70	—		
Տիկ. Հ. Մարտիրոսեանից	40	—		
Պարոն Ա. Մելիք-Ազարեանից	40	—		
Պարոն Ս. Աֆանասեանից	20	—		
Պարոնայք Մելիք-Ղարաբեօղեանից և Կօլօմանեանից	70	—		
Պարոն Արաֆեկեանից	50	—		
Պարոն Գ. Կաֆեանից	25	—		
Ի յիշատակ Զաքարեա Գրիքորեանի նուէր հանգուցեալի կնոջից	50	—		
Ի յիշատակ Զաքարեա Գրիքորեանի նուէր փեսայից բժ. Արզումանեա- նից	18	—		
Ի յիշատակ Զաքարեա Գրիքորեանի նուէր Տիկ. Վ. Բարխուդարեանից	30	—	453	—
Ծխական տուրք	—	—	133	—
Փոխառութիւն շինութեան յատկացրած գումարից: Հանգուցեալ Մ. Սաչա- տրեանի կտակակատարներից	—	—	2,008	33
Փոխանցումն՝	—	—	8,609	33

Մոլտք.

Ր. Կ. Ր. Կ.

Փոխանցումն՝ — — 8,609 33

Հանգուցեալ Մ. Սաչատրեանի կտակա- կատարներէից 1911 թ. դեկտ. 15-ին ստացուած է՝ 5,108 Ր. 33 կոպ. որից 108 Ր. 33 կոպ. կազմում է 5,000 Ր. 61/2 ամսուայ տոկոսը՝ մնացածից յատկացուեց շինութեան 3,100 Րուբլի և այդ գումարը մուծուեց Թիֆլիսի Առևտրական Բանկ ընթացիկ հաշուով, իսկ 2,008 Ր. 33 կոպ. անցաւ դրպ- ւորցի սոյն տարուայ բիւզժէի մէջ: Եւս փոխառութիւն շինութեան գու- մարից.	— —	1,435 87
Փոխ. մուրհակով (28 մայիսի 1911 թ.).	— —	1,500 —
Թիֆլիսի Առևտրական բանկում գրաւ գրած ինն խաղ. տոմսերից 25 յու- նիսի 1911 թ. ծախուեց վեց տոմս, գոյացած գումարից պարտքի հաշ- ւում վճարուեց 2,547 Ր. 25 Կ., իսկ սոյն տարուայ բիւզժէի մէջ մուծուեց	— —	150 —
Փոխառութիւն պ. Ս. Կիւլպէնկեանից.	— —	900 —
Պարերի դասի համար վճար աշակեր- տուհիներէից	— —	294 70
Հ'ն դա մէ'նը՝	— —	12,889 90

Ծանօթութիւն. Գրաւ գրած խաղ. տոմսերից վեց հատ ծախելուց և
պարտքի հաշուում 2,547 Ր. 25 Կ. վճարելուց յետոյ դպրոցին
մնում է 3 խաղ. տոմս 1. փոխառ. և դրա դիմաց 1,200 Ր.
պարտք:

ԾԼԸ.	Ր.	Կ.
Ուսուցչական խմբին ուձիկներ	8,369	59
Փայտ	183	—
Ջուր	50	05
Թեմական Խորհուրդին յատկացրած գումարի հաշուին	15	—
Դպրոցի ծառաներին ուձիկներ	455	50
Դռնապանին	25	65
Դասարանական պիտոյքներ	363	99
Նոր նստարաններ, նստարանների և այլ կահ-կարասիքի նորոգութիւն	107	10
Դիւանական ծախքեր	53	65
Մանր և անակնկալ ծախքեր	276	73
Պարերի ուսուցչին	348	—
Վճարուած է պարտք	1,500	—
Գրաւ դրած տոմսերի տոկոսը և ապահովագրութիւն	408	05
Հոկտեմբերի 11-ին 1910 թ. վճարուած է 1,500 Ր. տոկոս (մինչև 11 յունվարի 1911 թ.) . . .	28	81
1911 թ. մայիսին 1,500 Րուբլու տոկոսը և մուրհակի արժէք	43	86
Շինութեան ապահովագրութիւն	55	25
Վճարուած է պ. Ս. Կիւլպէնկեանին պարտքի հաշուով	614	67
Ընդամենը՝		12,889 90

Եթէ մ'ուտքի մէջ հաշուի չառնել փոխառութեան միջոցով ստացուած գումարներ. 3,444 Ր. 20 Կ., 1,500 Ր., 150 Ր. և 900 Ր. = 5,994 Ր. 20 Կ., իսկ ելքի մէջ 1,500 Ր. 408 Ր. 05 Կ., 28 Ր. 81 Կ., 43 Ր. 86 Կ. և 614 Ր. 67 Կ. = 2,595 Ր. 39 Կ., սոյն ուսումնական տարուայ ընթացքում գոյացած բացը պէտք է հաշուել 3,398 Ր. 81 Կ.:

XI.

ԴՊՐՈՑԻ ՆԵՐԿԱՅ ՏԱՐՈՒԱՅ ՀԱՇՈՒԻՅ.

1911—1912 թ.

1911 թ. Սեպտեմբերի 1-ից մինչև մէկն Մայիսի 1912 թ. (ուրբ ամիս).

Մ Ո Ւ Մ Ք.	Ր.	Կ.	Ր.	Կ.
Ուսման վճար աշակերտութիւններից . . .	—	—	7,243	50
Նուէր պ. վ. վ. Թամամշեանից . . .	70	—		
» պ. վ. Վահանեանից	50	—		
» տ. վ. Ծատուրեանից	20	—	140	—
Ա. Ի. Մանթաշեանի ժառանգներից .	—	—	8,000	—
Միւրզաջան Սաչատրեանի կտակակա- տարներից	—	—	5,000	—
Փոխ. (մուրհակով Առևտր. բանկից) .	—	—	2,000	—
Պարերի հմր վճար աշակերտութիւններից .	—	—	150	—
Ընդամենը՝	—	—	22,533	50

Ծ Ն Ք.	Ր.	Կ.	Ր.	Կ.
Ուսուցչական խմբին ուժեղներ . . .	7,303	77		
Մանկավարժական ժող. քարտուղարին .	35	—		
Գործավարին	90	—		
Փայտի	250	90		
Ջրի	76	56		
Դռնապանին	10	50		
Ծառաներին	335	20		
Դասարանական պիտոյքներ	164	11		
Փոխանցումն՝	8,266	04		

Ելք.

Բ. Կ. Բ. Կ.

Փոխանցումն՝ 8,266 04

Նոր նստարաններ և այլ կահ-կարասիք,		
նորոգութիւն կահ-կարասիքի . . .	467	60
Մանր և անակնկալ ծախքեր	256	41
Դիւանական ծախքեր	17	20
Պարերի ուսուցչին	100	—
Շինութեան ասպհովագրութիւն . . .	55	25
Դպրոցի շինութեան նորոգութեան և		
յարմարեցման	242	10
°/₀ և մուրհ. արժէք (2,000 ռ. փոխառ.).	45	06
Վճարուած է պարտք Առևտր. Բանկին .	1,500	—
Վճարուած է պարտք զրաւ դրած խաղ.		
տոմսերի համար	1,163	20
Վճար. է պարտք պ. Ս. Կիւլպէնկեանին .	285	33
Վճար. է պարտք Առևտրական Բանկին .	2,000	—
» » շինութեան հաշուին	84	68
Տուած է ընթաց. հաշ. Առևտր. Բանկ .	4,015	32
Տուած է ի պահեստ մի տարւով (Թիֆլ.		
2-րդ Փոխ. Վարկ. Ընկերութեան .	3,500	—
Հոգաբարձութեան դանձապահի մօտ .	535	31
		8,050 63
Ընդամենը՝	—	—
		22,533 50

Հոգաբարձութեան անդամներ.	Ռ. Յովհաննիսեան.
	Ն. Տէր-Ղևոնդեան.
	Տ. Թադևոսեան.
	Ս. Կիւլպէնկեան.
	Բ. Գալսեան.

Ծանոթութիւն. 1163 ռ. 20 կ. պարտքի հաշուով վճարելուց յետոյ, դպրոցն ունի ներկայումս 3 խաղարկու տոմս 1 փոխառ.: Տոմսերը զրաւ են դրուած Թիֆլիսի Առևտրական Բանկում, պարտքն է 100 բուրլի:

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ի Ր

ՌԻՍՏՈՒՄՆԱԿԱՆ ՄԱՍԻ.

I.

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՆԵՐ.

Մանկավարժական խորհուրդը իւրաքանչիւր ուսումնական տարուայ ընթացքում ունեցել է իր հերթական նիստերը.

1906—07 ուսումն. տար. 15 անգամ.

1907—08 » » 32 »

1908—09 » » 30 »

1909—10 » » 31 »

1910—11 » » 30 »

1911—12 » » 34/ »

Օրակարգի նիւթ են եղել հետեւեալ խնդիրները՝

1. Ժրագիր. Գայիանեան օրիորդաց դպրոցը երկար տարիներ փակ մնալուց յետոյ՝ վերջապէս վերաբացւում է 1906 թ. օգոստոսի 9-ին: Թէև 1885 թ. մարտին առաջին անգամ փակւելուց յետոյ վերաբացուել էր 1887 թուին, կրկին անգամ փակուել 1896 թ. և կրկին անգամ վերաբացուել 1898 թուին, սակայն այս երկու շրջանում էլ նա գոյութիւն էր ունեցել որպէս տարրական դպրոց. 1887—1896 թ. որպէս երկդասեան դպրոց՝ 1884 թ. կանոնադրութեան համաձայն կրճատուած դասընթացով, իսկ 1898 — 1905 թ. հայկական միւս եկեղեցական-ծխական դպրոցներին կից՝ ենթարկուելով լուսաւորութեան նախարարութեան՝ ունեցել էր սովորաբար չորսամեայ դասընթաց, երբեմնակի նաև վեցամեայ: Խօսք չը կայ այս երկու շրջանում էլ՝ թէ իր ծրագրով և թէ ուղղութիւնով հետու էր կանգնած առաջին փայլուն շրջանից, երբ Գայիանեան դպրոցը հայ իրականութեան մէջ՝ որպէս օրիորդաց միջնակարգ դպրոց՝ միակն էր:

Վերջին՝ 1906 թ. վերաբացման օրից, դպրոցի հոգաբարձական և մանկավարժական խորհուրդները ամեն կերպ աշխատում են դպրոցը բարձրացնել իր նախկին դրութեան: Բնա-

կանօրէն ամենաէական խնդիրներէց մէկն է լինում դպրոցի ծրագրի և ուղղութեան խնդիրը: Ասպարիգում չկային մշակուած ծրագիրներ՝ միջնակարգ դպրոցների համար. նոյնիսկ թեմական դպրոցները զուրկ էին դրանից և նրանցից իւրաքանչիւրն զբաղուած էր նոր ծրագիր մշակելու խնդրով: Ինչ վերաբերում է տարրական դպրոցներին, ուշադրութեան արժանի էր մի-միայն «Նախագիծ-ծրագիրը», որ մշակած էր 1905 թ. ուսուցչական համագումարի կողմից ընտրուած մասնաժողովը:

1906—07 ուսումնական տարուայ սկզբի ժողովներին մանկավարժական խորհուրդը որոշում է առաջնորդուել «Նախագիծ-ծրագրով»՝ սակայն ընդհանուր գծերով. «Նիւթերի մանրամասն ընտրութիւնը, բաժանումը, դասաւորումը, սիստեմն ու մետոդը վերապահելով ուսուցչական խորհրդին. —նախանձախնդիր լինել, որ ամեն մի դպրոց պահէ իր անհատական գոյնը, չզառնայ շարժն: Նոյնը շեշտուած է և ամեն մի ուսուցչի համար: Ամեն մի ուսուցիչ մեր դպրոցի ընտրած ծրագրի սահմաններում՝ ազատ է իր ձևով, իր ուղղութիւնով, իր դասաւորութիւնով նիւթն աւանդելու, այլ և իր ընտրանքով»: (Արձանագրութիւն 1906—07 ուսումն. տարուայ II նիստի):

1909—10 ուսումն. տարին բացւում է չորրորդ հիմնական դասարան (ուսման VII տարի), որի դասընթացը չի մտնում «Նախագիծ-ծրագրի» մէջ, հետեւապէս ուսուցչական խմբին մնում էր կազմել ծրագիր այս դասարանի համար՝ իր ամբողջութեամբ: Մանկավարժական խորհուրդը որոշում է՝ «աչքի առաջ ունենալով Մարիամեան-Յովնանեան օրիորդաց դպրոցի, Ներսիսեան թեմական դպրոցի և պետական միջնակարգ դպրոցների ծրագրները, պատրաստել համապատասխան ծրագրեր մեր դպրոցի համար (որի բարձր դասարանը լինելու էր VI-ը), սակայն ուսման առաջին չորս տարիների համար այնուամենայնիւ զլիսաւորապէս հիմք ընդունել նախագիծ-ծրագիրը»:

Եւ այսպէս մինչև այս տարի իւրաքանչիւր դասատու տարուայ սկզբից կազմել է ընդհանուր գծերով ծրագիր իր աւանդելի առարկայի վերաբերեալ և մանկավարժական խորհրդի կողմից հաւանութիւն գտնելուց յետոյ միմիայն, գործադրել է այն:

Իւրաքանչիւր ուսումնական տարուայ մանրամասն ծրագիրը մտած է ծրագրներին յատկացրած ընդհանուր մատենանի մէջ:

Մանկավարժական խորհուրդը, բացի մասնաւորապէս մեր դպրոցին վերաբերեալ ծրագրային խնդիրներէից, 1910—11 ուս. տարուայ մի շարք ժողովների խորհրդածութեան նիւթ է դարձրած հոգեւոր իշխանութեան կողմից չորսամեայ և վեցամեայ դասընթաց ունեցող եկեղեցական-ծխական դպրոցներին առաջարկուած ծրագիրը, — թէ որչափ այդ ծրագիրը նպատակայարմար է, կամ թէ ինչ թերութիւններ ունի:

2. Ուսուցչական կազմի անդամների յարաբերութեան խնդիրը. Որպէսզի մանկավարժական խմբի անդամները հնարաւորութիւն ունենան մօտից ծանօթանալու մի կողմից՝ ընկեր ուսուցչիչ-ուսուցչուհիների դասաւանդման և միւս կողմից՝ իւրաքանչիւր դասարանի առաջադիմութեան հետ (նաև այլ առարկաներից), որով միմիայն հնարաւոր կը լինի աւելի հեշտութեամբ կապ ստեղծել դասաւանդուող առարկաների մէջ, աչքի առաջ ունենալով իւրաքանչիւր դասարանի առաջադիմութեան աստիճանն ընդհանրապէս բոլոր առարկաներից — մանկավարժական խորհուրդը դպրոցի վերաբացման տարուց սկսած անհրաժեշտ է համարել միմիայն դասերի այցելութիւնը:

Մանկավարժական խորհուրդն աննպատակայարմար գտնելով միևնոյն դպրոցի դասատուների համար կազմակերպուող փորձնական դասերը, — որոնք իրանց էութեամբ լինելով անընական թէ՛ ուսուցչի և թէ՛ աշակերտուհիների վերաբերմամբ, իսկական պատկեր չեն տալիս թէ՛ ուսուցչի մանկավարժական հմտութեան և թէ՛ աշակերտուհիների առաջադիմութեան, — ընկերների մանկավարժական գործունէութեան հետ ծանօթանալու համար, աւելի նպատակայարմար է գտած այս կատարել բնական պայմաններում՝ սովորական դասերի ժամանակ: Ամեն մի ուսուցչիչ-ուսուցչուհի պարտաւոր է ներկայ եղած լինել բոլոր ընկերների դասերին, իսկ այն դասարանում, ուր ինքը դաս ունի, անխափր բոլոր առարկաներից:

Ցանկալի է համարոււմ, որ ընկերները երբեմնակի միջանիսով այցելեն դասերի, (նամանաւանդ նոյն կամ աւելի մօտ կապ ունեցող առարկաների դասատուները), որովհետև այսպիսի դէպքում դասի քննադատութիւնը կարող է աւելի բաղմանկողմանի լինել, չնորհիւ կարծիքների փոխանակութեան աւելի լայն շրջանում:

3. Դատարանական վերաստուգութիւններ. Բացի սովորական դատերին յաճախելուց, մանկավարժական խորհուրդը կարելորդ է դատած տարին տնտեսադն երկու անգամ (կիսամեայ և տարեկան) կատարել դատարանական վերաստուգութիւններ: Այս վերաստուգութիւնների նպատակն է եղել, հնարին չափով, պատկերացնել դատարանի ընդհանուր առաջագիմութիւնը (առանց ծանրանալու իւրաքանչիւր աշակերտունու վրայ), այսինքն թէ ինչ չափով է աջողուել դատատուններին՝ առարկան որոշուած ծրագրի սահմաններում անցնել, և թէ ինչ ուղղութեամբ է տարուած դատաւանդումն:

Վերաստուգութիւնները կատարելուց յետոյ մանկավարժական խորհուրդը մի շարք ժողովներ է ունեցել, ուր քնննագատութեան են դրուել անխտիր իւրաքանչիւր դատարանում կատարուած տարեկան և կիսամեայ վերաստուգութիւնները:

4. Երկամսեակներ և եռամսեակներ. Իւրաքանչիւր ուսումն. տարուայ ընթացքում (առաջին հինգ տարիներում) իւրաքանչիւր երկամսեակից, (իսկ 1911—12 ուս. տարում) եռամսեակից յետոյ տեղի են ունեցել ընհանուր մանկավարժական ժողովներ, ուր որոշուած են նախ իւրաքանչիւր աշակերտունու առաջագիմութիւնը ամեն մի առարկայից և ապա իւրաքանչիւր դատարանի առաջագիմութիւնը:

Առաջագիմութիւնը որոշող սովորական թւանշանների դործածութիւնը մերժուած է: Երկամսեակների կամ եռամսեակների և տարեկան առաջագիմութիւնը որոշուած են՝ թոյլ, միջակ և լաւ խօսքերով:

Երկամսեակներից և եռամսեակներից յետոյ միմիայն թոյլ աշակերտունիների ծնողներին է յայտնուած եղել աշակերտունու առաջագիմութեան մասին: Այսպիսի դէպքում ծնողները հրաւիրուել են դպրոց՝ խորհրդակցութեան: Խիստ թուլութեան և ծուլութեան դէպքերում ծնողները հրաւիրուել են աւելի յաճախ:

Ուսումնական տարին վերջանալուց յետոյ ծնողներին տեղեկութիւն է տրուում անխտիր իւրաքանչիւր աշակերտունու տարեկան առաջագիմութեան վերաբերեալ:

Դպրոցի դռները միշտ բաց են եղել ոչ միմիայն ծնողների, այլ և դպրոցով հետաքրքրուող հասարակութեան իւրաքանչիւր

անդամի առաջ: Շատ յաճախ այցելուներ են եղած այս կամ այն ուսուցչուհու, ուսուցչի դասերին:

5. *Դասաընթացը*. Իւրաքանչիւր ուսումնական տարուայ վերջը կազմուած է առաջիկայ տարուայ համար դասաընթացման մօտաւոր ցանկը, իսկ տարուայ սկզբում, սովորաբար օգոստոսի վերջերին վերջնական ցանկը: Դասաընթացման ցանկը ներկայացրուած է հոգաբարձութեան 'ի հաւանութիւն և 'ի հաստատութիւն:

6. *Ընտրութիւններ*. Ուսուցչի-ուսուցչուհու, վերակացուհի-դաստիարակչուհիներին, որպէս և տեսչի ընտրութիւնը կատարուած է մանկավարժական և հոգաբարձական խորհուրդներին ընդհանուր համաձայնութիւնով: Ընտրուած են համարուել միմիայն նրանք, որոնք ընդհանուր թեկնածուների ցանկի մէջ են ընկել: Սովորաբար մանկավարժական խորհուրդը խնդրատուներից ընտրած է երկու կամ աւելի թեկնածուներ և ներկայացրել հոգաբարձութեան, որին և վերապահուել է վերջնական ընտրութիւնը:

Բացառիկ դէպքում, երբ հնարաւոր չի եղել գումարել մանկավարժական ժողովներ (օր. արձակուրդի շրջանում) ընտրութիւնը կատարուել է հոգաբարձութեան և տեսչի միջոցով:

7. *Բացակայ դասատուներին փոխարինելու խնդիր*. Տարուայ ընթացքում հիւանդութեան կամ այլ պատճառներով բացակայող դասատուները պատճառ են դառնում դպրոցի նորմալ ընթացքի խանգարման: Մանկավարժական խորհուրդը որոշած է հնարին չափով այդ փաստը սահմանափակել:

Եթէ դասատուն բացակայելու է ոչ աւելի մի կամ մի քանի օր, նրա դասերը փոխարինուում են այլ դասերով, կամ ընթերցանութիւնով, բայց եթէ բացակայութիւնը կարող է տևել շաբաթ կամ աւելի, այն ժամանակ բացակայողի առարկան պէտք է անպատճառ յանձնուի այլ անձնաւորութեան (ուսուցչական խմբի անդամներից կամ թէ դրսից հրաւիրուած), որը սակայն պէտք է անցնի առարկան բացակայողի տուած ծրագրի և ուղղութեան համաձայն:

Ինչ վերաբերում է երկար ժամանակով օգնութեան հրա-

ւիրուած դասատուի վարձատրութեան, թէև մանկավարժական խորհուրդը գտած է, որ այդպիսի գէպքում երկուսն էլ պէտք է վարձատրուին (եթէ դասատուի բացակայութիւնը յիմնուած է յարգելի պատճառների վրայ), սակայն աչքի առաջ ունենալով դպրոցիս սուղ պայմանները, խմբի անդամները միշտ մերժում են վարձատրութիւնը յօգուտ բացակայողի:

8. Դասագրքերի ընտրութիւն. Դասագրքերի ընտրութիւնը կախուած է դասատու ուսուցչից, սակայն այդ պէտք է վաւերացուի ուսուցչական խմբի կողմից: Սովորաբար միենոյն առարկայի դասատուները դասագրքերի խնդիրը մասնաւոր քննադատութեան նիւթ են դարձնում և ապա իրանց եզրակացութիւնները դնում մանկավարժական խորհրդի առաջ:

9. Մանկավարժական ժողովների խորհրդակցութեան նիւթ են ծառայել բացի այս կամ այն առարկայի դասաւանդման եղանակներից, նաև զբաւոր աշխատութիւնների ուղղման խնդիրը և ուղղադրութեան հարցը, դպրոցական զեղազրութեան, որպէս առանձին առարկայի դասաւանդման աննպատակայարմարութիւնը, խմբական նկարչութեան ու ձեռարուեստի խնդիրը և այլն:

10. Պատիժների աննպատակայարմարութիւնը.

11. Դպրոցի կառավարութեան, կարգապահութեան և ընդհանրապէս դպրոցական զխցիպլինային վերաբերեալ խնդիրները ամեն տարի էլ մանկավարժական ժողովների օրակարգի մէջ են մտած, խօսք չը կայ առաջին տարիներում աւելի յաճախակի:

1911—12 ուսումնական տարուայ մանկավարժական ժողովների և առանձնապէս ընտրուած մասնաժողովների խորհրդածութեան է տրուած աշակերտութեան ինքնավարութեան խնդիրը: Մանկավարժական խորհուրդը խոր գգալով, որ դպրոցի թէ՛ ընդհանուր կարգապահութիւնը և թէ՛ կրթական-դաստիարակչական գործը գգալի կերպով կարող է բարձրանալ, եթէ ուսուցչական խումբը դիմէ աշակերտութեան աշակցութեան, — մշակած է առանձին նախագիծ-կանոնադրութիւն, որ և գործադրութեան մէջ է մտած դեկտեմբերից:

12. Դպրոցական կանոնաւոր խաղերի և մարմնամարզութեան անհրաժեշտութիւնը:

13. Աշակերտութիւնների դպրոցից դուրս կազմակերպուող համերգներին, ներկայացումներին, ցերեկոյթ-երեկոյթներին խմբովին, թէ առանձնակի մասնակցութեան անցանկալի լինելը. (թոյլատրել միմիայն այն դէպքերում, երբ յատուկ աշակերտական բնոյթ կը կրեն, այն ևս տարեկան ոչ աւելի, քան երկու անգամ):

14. Դպրոցական ցերեկոյթ-երեկոյթներին խնդիրը. Մանկավարժական խորհուրդը գտած է, որ դպրոցական ցերեկոյթ-երեկոյթները ոչ թէ պատահական-սոսնական բնոյթ պէտք է կրեն, այլ պէտք է տեղի ունենան պարբերաբար՝ տարբեր բովանդակութեամբ: Սրանք կազմակերպուում են աշակերտութեան համար, հետեապէս միշտ էլ պէտք է կրեն աշակերտական-ընտանեկան բնոյթ, եթէ անգամ աշակերտութիւնների ծնողները կամ դպրոցին մօտիկ այլ անձնաւորութիւններ հրաւիրուած լինեն:

Աշակերտութեան դեղարուեստական՝ ճաշակը աւելի լայն զարգացնելու, ազնուացնելու համար յարմար է դասուած ամեն աշողակի առիթից օգտուել ձրի կամ արժան գներով թատրոն տանել (դրամատիկ և օպերային ներկայացումներ): Այս դործում շատ մեծ օգնութիւն է հասցրած Հայոց Դրամ. Բնկերութիւնը, որը երկու տարի շարունակ ուղարկած է մեր դպրոցին ձրի տոմսեր):

15. Զբօսանքներ և էքսկուրսիաներ. Մանկավարժական խորհուրդը գտած է աշակերտական զբօսանքներ և էքսկուրսիաների բարձր նշանակութիւնը դպրոցական կեանքում, սակայն դպրոցի սուղ միջոցները և աշակերտութեան մեծամասնութեան տնտեսական անախանձելի դրութիւնը աչքի առաջ ունենալով, անկարող է եղած լայն չափով օգտուել էքսկուրսիաներ կատարել նաև քաղաքից ու նրա շրջակայքից դուրս:

16. Ծնողական ժողովներ. Մանկավարժական խորհուրդը գտած է ծնողական ժողովների կարեւորութիւնը՝ նախ ընդհա-

նրապէս կապ ստեղծելու դպրոցի և ծնողների միջև և երկրորդ՝ աչքի առաջ ունենալով մեր աշակերտութեան դժբախտ-նութեան ծնողների կրթական ցածր աստիճանը, որոշ հրահանգ-ներ և խորհուրդներ նրանց տալու, աշակերտութեան դաստիարակութեան և կրթական թերին հնարին չափով լրացնելու և խիստ չքաւորների տնտեսական դրութիւնը փոքր ի շատէ բարելաւելուն նպաստելու համար:

17. Գրադարան-ընթերցարանի խնդիրը. Մանկավարժական խորհուրդը թէև անկարող է եղել բաւարարութիւն տալ աշակերտութեան ընթերցանութեան կարիքներին դպրոցի գրադարանի միջոցով, սակայն միջոցներ է ձեռք առած սկզբում «էթանագին» իսկ այժմ «կովկասեան Հայոց Բարեգործական Ընկե-րութեան» գրադարանից օգտուելու համար:

Իւրաքանչիւր դասարանին յայտնուած է ցանկը՝ նրանց հասակին և կրթական պատրաստութեան մատչելի գրքերի:— Միաժամանակ առանձին մասնաժողովներ ի միջոցով մշակուած է ցանկ կարեւորագոյն գրքերի, դպրոցիս խիստ աղքատ գրադարանի համար ձեռք բերելու:

Ուր զգալով դասարանական պարտադիր ընթերցանութեան կարեւորութիւնը, այնուամենայնիւ իրանից անկախ պատճառներով անկարող է եղած բոլոր դասարաններում էլ այդ իրա-գործել:

18. Իւրաքանչիւր ուսումնական տարուայ սկզբում՝, կիսա-մեակից յետոյ և երբեմն վերջում՝ տեղի են ունեցած ժողովներ նոր ընդունելութիւնների, ուսումնական տարուայ սկզբում նաև վերաքննութիւնների վերաբերեալ:

29. Հոգաբարձութեան առաջարկով քննութեան են առնուած աշակերտահիւնների տնտեսական դրութիւնը և կազմուած է ցանկ ձրիավարձների և կիսավճարների:

20. Սկսած 1907—08 ուսումնական տարուց մանկավարժական խորհրդի առանձնակի հոգացողութեան առարկայ են դարձել դպրոցի տիպը և մասնաւորապէս վերջին դասարանը: Գայիանեան դպրոցի խիստ սուղ պայմանները և Մոդեստ Եկեղեցու ծխականների ստուար մեծամասնութեան ծայրահեղ անտարբերութիւնը, առիթ է տուել ծխականներից շատերին և նոյնիսկ հոգաբարձութեան՝ դպրոցը սոսկ տարրականի վերածելու խնդիրը առաջ բերելու:

Մանկավարժական խորհուրդը անկարող էր անտարբեր լինել այս դէպքում և շատ անգամ իր նիստերը այս խնդրին էր նուիրած:

21. Մանկավարժական ժողովների նիւթ են կազմել ներսիսեան դպրոցի ուսուցիչ պ. Միսակ Ասիրեանի ուսուցչական գործունէութեան քսան և հինգ ամեակի, Շիրվանզադէի գրական-գործունէութեան երեսնամեակի և Կովկասեան Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան երեսնամեակի առթիւ կազմակերպւող յորեկաններին մասնակցելու խնդիրը:

Բացի մանկավարժական ժողովներից, ուր քննութեան են առնուած ուրիշ շատ դպրոցական հերթական հարցեր, տեղի են ունեցած և առանձին դասարանական ժողովներ, որին մասնակցել են նոյն դասարանի դասատուները, դաստիարակ-դաստիարակչուհիները և տեսուչը. այս ժողովների նպատակն է եղել առանձնակի ուշադրութեան առնել աշակերտուհիների առաջադիմութիւնը, բնաւորութիւնը, տնտեսական և այլ պայմանները. մի խօսքով այն դրական և բացասական պայմաններն ու երեւոյթները, որոնք կարող են ազդել աշակերտուհիների կրթական-դաստիարակչական գրութեան վրայ:

Սկզբի տարիներում գումարուել են և մի շարք հոգաբարձական-ուսուցչական խառն ժողովներ, ուր գլխաւորապէս պարզուել են հոգաբարձական և ուսուցչական մարմինների յարաբերութեան, ընդհանուր կառավարչական խնդիրները:

II.

ԳՐԱԳԱՐԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԱԿԱՆ ՊԵՏՈՅՔՆԵՐ.

Ամեն մի նորմալ դպրոցի կեանքում մեծ դեր են խաղում նրա գրադարանը և դպրոցական-ուսումնական պիտոյքները:

Գայլիանեան դպրոցը, որ մի ժամանակ ունէր հարուստ գրադարան և ոչ պակաս հարուստ ֆիզիքական կարելնէտ և ընդհանրապէս դպրոցական պիտոյքներ, վերաբացման օրը վերին ատիճանի աննախանձելի պատկեր էր ներկայացնում: Գրադարա-

նում մնացել էին մեծ մասով այնպիսի գրքեր, որոնք կամ բոլորովին անպէտք էին իրանց բովանդակութեամբ և կամ թէ այնքան փչացած, որ անկարելի էր նրանցից օգտուել: Չը կար և ոչ մի քիմիայի և ֆիզիկայի վերաբերեալ գործիք և ոչ մի քարտէզ (եթէ չը հաշուեմ մի համատարած քարտէզը):

Իսլրոցի վերին աստիճանի սուղ պայմանները թոյլ չէին տալիս արագութեամբ լրացնել այդ պակասները. որոշուում է աշխատել իւրաքանչիւր ուսումնական տարուայ ընթացքում յաջորդաբար ձեռք բերել ամենակարեւոր գրքերը, քարտէզները, նկարները, ֆիզիկայի և քիմիայի վերաբերեալ գործիքները:

Ուսուցչութեան մասում էր յաճախ օգտուել օտար դպրոցներին՝ դասերին կարևոր իրերը, գործիքները, նկարներն ու քարտէզները խնդրելով: Ոչ պակաս օգնութեան էին հասնում նաև Կովկասեան և Մանկավարժական թանգարանները:

Ինչ վերաբերում է ընթերցանութեան, դպրոցի աշակերտութիւնը ստիպուած է բաւականանալ դպրոցից դուրս գրադարաններին:

Առաջին տարիները օգտուել են լայն չափով «Էժանագին», իսկ վերջին երկու տարիների ընթացքում «Կովկասեան Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան գրադարանից»:

III.

ԱՇԱԿԵՐՏՈՒՀԻՆԵՐԻ ԹԻԻԸ ԻՒՐԱՔԱՆՁԻՒՐ ԴԱՍԱՐԱՆՈՒՄ.

Ուսումնական ամի.	Պատրաստական դաս.			Հիմնական դասարաններ.							Ըսվող դասարաններում միասին.
	Ա. Ուսմ. I s.	Բ. Ուսմ. II s.	Գ. Ուսմ. III s.	Դ. Ուսմ. IV s.	Ե. Ուսմ. V s.	Զ. Ուսմ. VI s.	Է. Ուսմ. VII s.	Վ. Ուսմ. VIII s.	Յ. Ուսմ. IX s.	Զ. Ուսմ. X s.	
1906/7	—	39 ¹⁾	45	46 40 _{գ.}	—	—	—	—	—	—	170
1907/8	25 ²⁾	—	49	42	45 32 _{գ.}	—	—	—	—	—	193
1908/9	—	31	—	47	49	29 21 _{գ.}	—	—	—	—	177
1909/10	22	—	35	35	42	48	36	—	—	—	218
1910/11	28	39	—	48	44	48	35	28	—	—	270
1911/12	35	36	39	23	45	51	35	32	23	—	319

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝

¹⁾ Գայիանեան Օր. դպրոցի հոգաբարձուքիւնը՝ 1906 թ. ամառը յայտարարում է դպրոցը վերաբացուած և օգոստոսին նշանակում է ընդունելութիւն աշակերտուհիներէ: Որոշում է բանալ միմիայն չորս դասարան:

²⁾ Թէեւ հէնց առաջին տարւանից դպրոցի վարչութիւնը որոշած է լինում՝ աշխատել բանալ հիմնական դասարաններ (ուսմ. IV տարւանից սկսած), աչքի առջ ունենալով, որ Թիֆլիսում ծխական տարրական դպրոցներէ թիւն առանց այն էլ մեծ է, սակայն զիջելով շատ ծնողներէ խնդրքին, երկրորդ 1907/08 ուս. տ. Բաց է անում նաեւ առաջին պատ. դասարան:

³⁾ 1908/09, որպէս և յետագայ ուսումնական տարիներէ փորձելը պարզապէս ցոյց են տալիս, որ անհնարին է խուսափել պատրաստական դասարաններ բանալուց. որի պատճառն է մի կողմից այն հանգամանքը, որ շատ ծնողներ տրամադիր են իրանց աղջիկներին հայկական դպրոց տալ հէնց առաջին տարիներէ ընթացքում, յուսալով, որ յետոյ կարող են տեղափոխել պետական դպրոցները, և միւս կողմից՝ այն, որ անհնարին է լինում մեր ծխական տարրական դպրոցներէ շրջանաւարտներէ վճարող բաւականաչափ աշակերտուհիներ ընդունել առաջին և աւելի բարձր հիմնական դասարանները:—Հէնց այս հանգամանքն է պատճառ, որ ներկայ 1911/12 ուս. տ. առաջին հիմն. դասարանի աշակերտուհիներէ թիւը (23 հոգի) նորմայից շատ ցածր է (անցեալ տարի պակասում էր երրորդ պատ. դասարան):

⁴⁾ 1909/10 ուս. տ. դպրոցի վարչութիւնը որոշում է բանալ առաջին պատրաստական դասարան և այնուհետեւ յաջորդաբար լրացնել միւս դասարանները: 1911/12 ուս. տ. յաջողում է բանալ և վեցերորդ հիմնական դասարան, և այդպիսով դպրոցը ստանում է լրիւ միջնակարգ դպրոցի ծաւալը:

IV.

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

ԱՇԱԿԵՐՏՈՒՅ. ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԵՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ.

1911—1912 ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՏԱՐՈՒԱՅ ՎԵՐՋՈՒՄ.

Գաղարաններ.	Քանիսը ունեն.				Ռուսահայ.		Օտարահայտակ.	Ի՞նչ պարագմունք ունեն ծնողները.					Ի՞նչ կրթութիւն ունեն.					
	Հայր եւ Մայր.	Միայն.		Որք եմ.	Թիփլիսեցի.	Այլ քիթիսեցի.		Հոգեւորակ.	Երկրագործ.	Արհեստաւոր.	Վաճառակ.	Ծառայող.	Ամն. պարագ.	Միջնակարգ.	Բարձրագոյն.	Տարրական.	Անգրագէտ.	
		Հայր.	Մայր.															
Պատասխանակաւ.	Ա.	27	1	3	1	8	24	—	—	—	8	11	7	2	7	2	13	10
	Բ.	33	—	4	1	13	25	—	2	—	8	11	10	2	3	3	28	3
	Գ.	27	—	10	1	20	15	3	5	—	5	15	6	2	6	2	23	6
	I.	19	2	2	—	10	12	1	—	—	3	12	6	2	—	1	17	5
	II.	36	1	5	1	14	29	—	2	1	6	18	13	2	5	2	28	7
	III.	35	2	9	5	14	35	2	—	—	14	9	19	2	5	2	30	9
	IV.	18	1	9	5	8	24	1	—	2	9	4	7	—	4	1	17	8
Հ ի վ ն ա կ մ ւ ց.	V.	18	1	11	1	12	18	1	2	—	9	6	5	1	1	—	20	9
	VI.	15	1	6	1	5	18	—	1	—	5	7	6	4	1	—	21	1

V.

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ ԱՇԱԿԵՐՏՈՒՀ. ՌԻՍՄ. ՎՃՄՐԻ, ՀԱՍՍԿԻ ԵՒ ԱՌԱՋԱԴԻՄՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ.

1911—1912 ՌԻՍՄ. ՏԱՐ. ՎԵՐՋՈՒՄ.

Դասարան. ներ.	Աշակերտուհիների թիվը.				Հասակը.		Առաջագիտության.							
	Թուականներ.				Տարիք.		Բանի* հոգի եւ ի՞նչ տկուր եմ.							
	2 բաժանման.				Ամենամեծի.		Դաս. փոխել.		Վերաբերմ.		Աւարտում եմ.		+ 1/2	
							Հոգի.	%	Հոգի.	%	Հոգի.	%		
Պատասխան.														
Առաջին.	1	30	1	32	7	10	28	88%	1	3%	3	9%		
Երկրորդ.	4	30	4	38	8	11	33	86,8	1	2,6%	4	10,6		
Երրորդ.	10	24	4	38	9	13	26	68%	3	8%	9	24%		
Հիմնական.														
Առաջին.	2	19	2	23	11	17	11	48%	3	13%	9	39%		
Երկրորդ.	8	29	6	43	12	17	26	60,4%	2	4,6%	15	35%		
Երրորդ.	9	34	8	51	12	17	24	47%	8	15,8%	19	37,2		
Չորրորդ.	15	15	3	33	13	19	21	64%	6	18%	6	18%		
Հինգերորդ.	12	13	6	31	16	19	17	55%	1	3%	13	42%		
Վեցերորդ.	2	14	7	23	15	19			3	13%	2	9%	18	78%
	63	209	41	312			186	59,6%	28	9%	80	25,4%	181	6%

1) ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ. Առանց վերաբնութեան փոխադրողների եւ աւարտողների թիւը միասին կազմում է 204 հոգի—65% իսկ եթէ վերաբնութիւն ունեցողների առնւաճն կէտը հաշուենք, որ կը տեղափոխուի, այն ժամանակ զգրուած կարելի է հաշուել տեղափոխուող 244 հոգի—78%.

ԻՌԻԱԳԱՆՉԻՐ ԴԱՄԱՐԱՆՈՒՄ ԻՆՉ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐ ԵՆ ԱՌԱՆԴԻՈՒՄ, ՇԱՐՄԱԹԱԿԱՆ ՓԵՆԻՐ ԴԱՄՈՒԴ.

Պատասխաններ.	Երկրացի-պատեհ.		Մասնավոր.		Բնակչություն.		Առարկայական.		Պատեհներ.		Նկարագր. պատեհ.		Փաստերի թիվը կամ դասակարգումը.										
	Հայեր.	Ռուսներ.	Բարձրագույն.	Ուսումնական.	Բարձրագույն.	Ուսումնական.	Բարձրագույն.	Ուսումնական.	Հայեր.	Ռուսներ.	Հայեր.	Ռուսներ.											
Ա.	2	6	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	22										
Բ.	2	7 ¹⁾	6	—	5	—	—	—	—	—	—	—	29										
Գ.	2	6	6	—	4	—	—	—	—	—	—	—	29										
Դ.	2	6	5	—	4	—	—	—	—	—	—	—	30										
Ե.	2	5	6	—	4	—	—	—	—	—	—	—	30										
Յ.	2	5	5	—	4	—	—	—	—	—	—	—	29										
Զ.	2	5	5	4	2	2	—	—	—	—	—	—	31										
Շ.	—	2	5	3	—	3	2	—	—	—	—	—	31										
Ը.	—	1	6	6	3	—	3	1	—	—	—	—	32										
Պատեհներ ընդամենը.	14	3	51	44	10	29	8	5	17	6	1	8	1	3	8	10	4	14	13	14	2	2	267

2/III

VII.

Յ Ա Ն Կ Հ

ԱՅՆ ՈՒՍՈՒՑԻՉ-ՈՒՍՈՒՑԶՈՒՀԻՆԵՐԻ, ՈՐՈՆԲ 1906-թ. ԳԱՅԻԱՆԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ ՎԵՐԱԲԱՅ-ՅԵՏՈՅ ՊԱՇՏՈՆԱՎԱՐԱՅ ԵՆ, ԲԱՅՅ ՆԵՐԿ. ԹՈՂԱՅ ԵՆ Դ. ԴՊՐՈՑԸ.

(1912/13, 1913/14 ուս. տ.)

Պ. Պ.	Ազգն ու անուն ուսուցիչ-ուսուց- չուհու.	Ի՞նչ դպրոց է աւարտած.	Ի՞նչ աւարական է զասանդած.	Երբ է պաշ- տօնի հրա- ւիրուած.	Փանի տարի է պաշտօնա- ւարած.
1	ՏԻԿ. ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ Մարիամ.	Դայիանեան Օր. դպր. V հիմն. զասարանք և Թիֆլիսի իզական գիմ- նազան.	Հայոց լեզու և կրօն.	1906/07	3
2	ՏԻԿ. ՄԱՆԱՆԴԵԱՆ Վարդուհի.	Դայիանեան Օր. դպր. (Երկդասեան դասըն- թաց) և Թիֆլ. իզ. գիմ- նազան (IX դ.).	Ռուսաց լեզու, Թա- ւանութիւն, Հայրե- նազանութիւն և Բնական պատմութ.	1906/07	4
3	ՏԻԿ. ՊԱՍՏԵՐՄԱ- ՃԵԱՆ Մարիամ.	Թիֆլ. իզ. դիմադիւան և Ժենեի համալսարա- նի բնագիտական ֆա- կուլտէտը.	Բնական պատմու- թիւն և Թաւանութ- իւն.	1906/07	2
4	ՕՐ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ.	Աստրախանի գիմնա- զան և Մոսկուայի բարձր. կուրսերը.	Ռուսաց լ. և գրա- կանութ. Ռուսաց պատմութիւն.	1911/12	1/2
5	Պ. ՇԱՆԹ-ՍԵՂԲՈ- ՍԵԱՆ Լևոն.	Դէորդեան ճեմարանը և Արտասահմանում (Դերմանիա և Ֆրան- սիա) փիլիսոփայական ֆակուլտէտը.	Հայոց լեզու և կրօն. 1906/07 ուս. տ. Տե- սուչ դպրոցի.	1906/07	2
6	Պ. ԵՐԻՑԵԱՆ Դա- րեգին.	Նկարչական մասնագի- տական դպրոց Պետեր- բուրգում.	Նկարչութիւն.	1906/07	1
7	Պ. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ Աբշալոյս.	Ներսիսեան Հայոց Հո- գեւոր դպրոցը.	Հայոց լեզու.		1
8	Պ. ՄՈՒՉԱՅԵԱՆ Միքայէլ.	Նովորոսիսկի (Օդեսա- յի) համալսարանի բնա- գիտական ֆակուլ- տէտը.	Ֆիզիքա.	1910/11	1
9	Պ. ԽԱՆԱՉԱՅԵԱՆ Ռուբէն.	Վաղիկաւազի բէալա- կան դպրոցը և Ժենեի համալս.	Ֆրանսերէն և ընդ- հանուր պատմութ.	1908/09	2

VIII.

ՈՒՍՈՒՅԶԱԿԱՆ ԿԱԶՄԸ 19^{11/12} ՈՒՍ. Տ.

№	Ազգ. և անուն ուսուցչ.-ու- սուցչուհու.	Ի՞նչ դպրոց է աւարտած.	Ե՞րբ է պաշտօնի հրաւիրուած.	Ո՞ր դասարանին ընդ պատճառ ունի.	Շաբ. դասերի թիւը.	Ի՞նչ առար- կաներից է դասուան- դում.	Տարեկան դասերի թիւը.	Բաց թ. դաս. թիւը.	Աւելի պար. դ. թիւը.	Ռոճէկը դասերի և այլ պարագան հմբ.
1	Տիկ. ԱԹԱ- ՆԱՍԵԱՆ Վերդիկէ Օդ- սենական.	Սիմֆերոպոլի իգ. գիմնազ. 1896 թ.	19 ^{07/08}	Բ. և Գ. պ. I, II, III և IV դաս.	23	Թւարանու- թիւն.	662	4	13	805
2	Օր. ԱԻԹԱՆ- ԴԻԼԵԱՆ. Նուսիկ Մի- քայէլեան.	Թիֆլիսի իգ. գիմն. 1906 թ. և Ֆրանսի- ականը աւանդելու ըննուի. է բնած Դրեզդենում.	19 ^{09/10}	IV, V և VI հ. դաս.	10	Ֆրանսերէն.	271	8	21	350
3	Տիկ. ԶՕՐԵԱՆ Եղիաբէթ Իսահակ.	Թիֆլ. իգ. գիմնազ. 1895 թ. և Ժէնևի հա- մալսար. Բնագիտ. բաժինը.	19 ^{10/11}	Գ. պ. II, III, IV և VI դաս.	17	Աշխարհագր., բնակ. պատ. և առողջապ. աղէէրբա.	407	67	8	595
4	Տիկ. ԶՈՂՐԱ- ԲԵԱՆ. Սըրուհի Յով- հաննիսեան.	Ռոստովի իգ. գիմն. 1891 թ. և Պետերբ. կանանց բարձրագ. կուրսերը 1898 թ.	19 ^{06/07}	I, II, III, IV և V հիմն. դաս.	24	Ռուսաց լեզ., և Ռուսաստ. աշխար. Ռու- սաց պատմ.	635	24	30	840
5	Տիկ. ՈՍԿԱ- ՆԵԱՆ Վարվարէ Ներսիս.	Մարիամեան Յովն. դպր. 1883 թ. և Վկայական Թիֆլ. արհեստ. վարչ.	19 ^{06/07}	Ա. Բ. և Գ. պ. և I, II, III և V դ.	14	Ձեռագործ.	388	2	—	490
6	Օր. ՄԵԼԻ- ՔԵԱՆ Նատալիա Մադատ.	Թիֆլիսի Ս. Նունէի օրինորդաց դպր. 1894 թ.	19 ^{10/11}	—	—	Վերականգնուհ. և ընթերցա- նութ. դաս.	—	—	71	360
7	Օր. ՔԱՓԱ- ՆԱԿԵԱՆ Նուսիկ Դրե- զորեան.	Թիֆլիսի իգ. գիմն. VII դաս. 1899 թ. և տարրական դպր. վարժուհու ցէնդ. 1907 թ.	19 ^{09/10}	Գ. պ. դաս.	6	Ռուսաց լեզ., և դաստիար. պաշտօն.	163	10	48	{ 210 360
8	Օր. ՔԵ- ՐԵՍՏԷՃԵԱՆ Վարդուհի Մարտիրո- սեան.	Թիֆլ. ա. գիմնազ. 1905 թ.	19 ^{09/10}	Ա. և Բ. պատ.	12	Թւարանութ. և Ռուսաց լեզ., նաև դաստ. պաշտ.	342	—	68	{ 420 360
9	Օր. ԿԱՐԱ- ՊԵՏԵԱՆ. Աստղախանի գիմն. և Մոսկւայի բարձ- րագոյն կուրսերը 1911 թ.	—	19 ^{11/12}	V և VI դաս.	13	Ռուսաց լեզ., և զբաղան., Ռուս. պատ.	151	56	2	253

№	Ազգ և անուն ուսուց.-ուս- սուցչուհու.	Ի՞նչ դպրոց է աւարտած.	Ե՞րբ և պաշտօնի հրաւիրւած.	Ո՞ր դասարանին բով դաս ունի. Շար. դասերի թիւը.	Ի՞նչ առար- կաներից է դասաւան- դում.	Տարեկան դասերի թիւը.	Բաց թ. դաս. թիւը.	Աւելի պար. դ. թիւը.	Ոո՞տեկը դասերի և աղ. պարապմ. հմտ.	
10	ԱՐՈՂԵԱՆ Սարգիս Եսա- յան.	Ներս. դպր. 1888 թ. Գէորգ. ճեմ. Ա. լը- սար. Թիֆլ. Երկրա- չափ. դպր. 1892 թ. և Լայպց. Գիւղատ. Ինստիտ. 1896 թ.	19 ⁰⁶ / ₀₇	I, IV, V և VI հ. դաս.	18	Բնագիտութ. Աշխարհ. Աւ- գերբա և Երկրաչափ. Տես. դպրոցի.	467	41	43	630 570
11	ԱՐՂՈՒ- ԹԵԱՆ ՍԻ- մէն Ներսի- սեան.	Ներսիսեան դպր. 1902 թ. Թիֆլ. Գե- ղարուեստական դպր. 1904 թ.	19 ⁰⁷ / ₀₈	Ա. Բ. Գ. պ. և I, II, III և IV դ.	15	Նկարչութ.	389	13	3	525
12	ԶՈՐԱԲԵԱՆ Սարգիս Սա- հակեան.	Ներսիսեան դպր. 1895 թ.	19 ⁰⁷ / ₀₈	Գ. պ. I, II և III դ.	23	Հայոց լեզու և պատմութ.	656	—	12	805
13	ԹՈՐՈՍԵԱՆ Սահակ.	Գէորգեան ճեմա- րան 1907 թ.	19 ⁰⁹ / ₁₀	III, IV, V և VI դաս.	24	Հայոց լ. և Գրակ., Հայ. և Բնագ., պատ. Հայաս. աշխ.	552	64	—	840
14	ԹՈՒՄԱ- ՆԵԱՆ Աշո- Յովհաննի- սեան.	Ներսիսեան դպր. 1901 թ.	19 ¹⁰ / ₁₁	Ա. Բ և Գ. պատր.	19	Հայոց լ. Ի- րագնութ. և Հայրենագ.	510	13	5	665
15	ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ Ազատ.	Պետերբուրգի Երա- ժշտ. կուրսերը Ամ- րակումովի 1904 թ.	19 ⁰⁶ / ₀₇	Բոլոր դաս.	16	Երաժշտութ.	444	2	11	560
16	ՄԵԼՈՅԵԱՆ Գարեգին.	Գէորգեան ճեմա- րանը 1907 թ.	19 ¹¹ / ₁₂	III և IV դաս.	10	Հայոց լեզու.	329	—	42	350
17	ՄԵԼԻԻՔ- ՄԱՅՅԱՅԱ- ՆԵԱՆ.	Պետերբ. Նիկոլ- ճարտար. դպրոցը ա. կարգի 1887 թ. (Инж. Инжен. уч.)	19 ¹¹ / ₁₂	V և VI դաս.	13	Ռուսաց լ. և Գրականութ., Ռուս. պատ.	132	—	—	202
18	ՅԱՐՈՒԹԻՒ- ՆԵԱՆ Մելի- սոն.	Ներսիսեան դպր. և Գէորգ. ճեմ. 1900 թ.	19 ¹⁰ / ₁₁	Բոլոր դաս.	17	Իրօն և Եկե- ղեցական պատմութ.	443	49	2	595
19	ՏԷՐ-ՄԻՐՏ- ԶԵԱՆ (Տե- րեան) Կարա- պետ.	Գէորգ. ճեմ. 1883 թ. և Փարիզի Սորբո- նում և „Ecole des ponts et chaussées“ մատիմատիկա.	19 ¹¹ / ₁₂	V և VI դաս.	6	Ֆիզիքա.	156	4	—	210
Տարւոյ ընթացում.							7097	357	379	

IX.

1911—1912 ՈՒՍՈՒՄԱԿԱՆ ՏԱՐԻ.

ԸՆԴՈՒՆՈՒՄԻՆԵՆ ԵՂԵԼ ՀԵՏԵՒ, ԳՍԱԿԻՐՔԵՐԸ

ՀԱՅՈՑ ԼԵՁՈՒՅՑ.

Դասարան.	Գրքի անունը.	Հեղինակութիւն.	Տպագրութեան տեղն ու թիւը.
Ուսմ. I ս. (Առաջ. պատ. դաս.)	«ԼՈՒՍԱԲԵՐ» Ա. Տարի.	Ս. Լիսիցեան, Յ. Թոխմանեան և Լ. Շանթ.	Թիֆլիս. III տպագրութ. 1910 թ.
Ուսմ. II ս. (Երկր. պատ. դաս.)	«ԼՈՒՍԱԲԵՐ» Բ. Տարի.	ՆՈՅՆ.	» »
Ուսմ. III ս. (Երրորդ պատ. դաս.)	«ԼՈՒՍԱԲԵՐ» Գ. Տարի.	ՆՈՅՆ.	» »
Ուսմ. IV ս. (Առաջ. հիմն. դաս.)	«ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՁՈՒ» Գ. Տարի.	Ղ. Աղաճեան.	Թիֆլիս.
Ուսմ. V ս. (Երկր. հիմն. դաս.)	«ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՁՈՒ» Գ. Տարի.	ՆՈՅՆ.	» »
Ուսմ. VI ս. (Երրորդ հիմն. դաս.)	«ԸՆՏԻՐ ՀԱՏՈՒԱՅՆԵՐ» Ա. և Բ. Մաս.	ԷՄԱՆՈՒԷԼ Բաշանյ ՆԱԶԱՐԵԱՆ.	Ալեքսանդրպ. V հրատարակ. 1907 թ.
Ուսմ. VII ս. (Չորրորդ հիմն. դաս.)	«ԸՆՏԻՐ ՀԱՏՈՒԱՅՆԵՐ» և «ԳԻՐ ՈՒ ԿԵԱՆՔ»	ՆՈՅՆ. Յ. ՄԱԼԽՍԵԱՆ և ՆԱՐ-ԴՈՍ.	Ալեքս. 1907 թ. V տպագրութ. Թիֆլիս 1911 թիւ.
Ուսմ. VIII ս. (Հինգեր. հիմն. դաս.)	«ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐ» Ա. և Բ. Մաս.	Ղ. Աղաճեան, Յ. Թոխմանեան և Վ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ.	Թիֆլիս 1910 թիւ.
Ուսմ. IX ս. (Վեցեր. հիմն. դաս.)	«ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐ» Ա. և Բ. Մաս. «ՊԱՍՏ. ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹ»	ՆՈՅՆ. Վ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ.	» » Թիֆլիս 1911 թիւ.

ՌՐՐՍԵՑ ԼԵՁՈՐ.

Դ ա ս ր ա ն .	Դ ր ք ի ա ն ու ն ք .	Հեղինակութիւն .	Տպագրութեան տեղն ու թիւք .
Ուսմ. II ս. (Երկր. պատրաստւել.)	„РУССКАЯ ГРАМОТА“ Часть I азбука.	Е. Е. Соловьевой и Е. И. и Л. И. Тихоновых.	С. П. Б. 1908. Издание II.
Ուսմ. III ս. (Երրորդ պատրաստւել.)	„Н О В Ъ“ Часть I.	Н. В. Тулупова и П. М. Шестакова.	Москва. 1911. Издание IV.
Ուսմ. IV ս. (Առաջ. հիմն. դաս.)	„НАЧАЛЬНАЯ ХРЕСТОМАТИЯ“ Часть I.	П. Корханиди.	Тифлисъ. 1910. Издание VII.
Ուսմ. V ս. (Երկր. հիմն. դաս.)	„ЖИВОЕ СЛОВО“ Часть I.	А. Я. Острогорского.	С. П. Б. 1909. Издание IV.
Ուսմ. VI ս. (Երրորդ հիմն. դաս.)	„РУССКИЕ ПИСАТЕЛИ“ Часть I.	В. Мартыновского.	С. П. Б. 1910. Издание 23-ье.
Ուսմ. VII ս. (Չորրորդ հիմն. դաս.)	ՆՈՑՆԸ.	” ”	” ”
Ուսմ. VIII ս. (Հինգ. հիմն. դաս.)	„РУССКИЕ ПИСАТЕЛИ“ Часть II.	” ”	” ”
Ուսմ. IX ս. (Վեցեր. հիմն. դաս.)	„ИСТОРИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ“	Дворникова.	
Փ Ր Ա Ն Ս Է Ր Ե Ն .			
Ուսմ. VII ս. (Չորրորդ հիմն. դաս.)	„LE PETIT FRANCAIS“	Octave Klasse.	Вильна. 1908. Издание VII.
Ուսմ. VIII ս. (Հինգ. հիմն. դաս.)	„LES CONTESE DE FÉES“	Perrault.	
Ուսմ. IX ս. (Վեցեր. հիմն. դաս.)	„NARRATIONS“	H. Demmenie e Levrier.	

ԹԻՆՈՒՆՈՒԹԻՒՆ.

Դասարան.	Գրքի անունը.	Հեղինակություն.	Տպագրութեան տեղն ու թիւը.
Ուսմ. I ս. (Առաջ. պատշ. դաս.)	Աշակերտունիները չեն ստացած դասագիրքը. ուսուցիչը օգտուում է գլխավորապէս «Թուաբանական օրինակների և խնդիրների սխումեմատիկ ժողովածու»-ից:	Մ. ՍԱՄՈՒԷԼԵԱՆ.	Վաղարշապատ. 1909.
Ուսմ. II ս. (Երկր. պատշ. դաս.)	«ԹԻԱԲԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ ԵՒ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ» Պրակ Ա.	Մոսկուայի քաղաք. դպրոցն. ուսուցիչների կազմ. դասագիրքը. փոխ. Ա. ՍՊԱՐԱՊԵՏԵԱՆԻ.	Թիֆլիս. 1907.
Ուսմ. III ս. (Երրորդ պատշ. դաս.)	ՆՈՅՆԸ. Պրակ Բ.	» »	» »
Ուսմ. IV ս. (Առաջ. հիմն. դաս.)	ՆՈՅՆԸ. Պրակ Գ.	» »	» »
Ուսմ. V ս. (Եկեր. հիմն. դաս.)	ՆՈՅՆԸ. Պրակ Դ.	Շապշիկովի և Վալցովի. փոխադրութ. Ա. ՍՊԱՐԱՊԵՏԵԱՆԻ.	» »
Ուսմ. VI ս. (Երրորդ հիմն. դաս.)	ՆՈՅՆԸ.	ՆՈՅՆԸ.	» »
Ուսմ. VII ս. (Չորրորդ հիմն. դաս.)	Պրակ Ե.		

ԱԼԳԵԲՐԱ (Հանրահաշիւ).

Չորրորդ, հիմնաբերորդ եւ վեցեր. հիմն. դաս. (Ուսմ. VII, VIII եւ IX ս.)	„СБОРНИКЪ АЛГЕБРА-ИЧЕСКИХЪ ЗАДАЧЪ“ Часть I и II.	Н. А. Шапошниковъ и Н. К. Вальцовъ.	Москва. 1909.
---	---	---	------------------

ԵՐԿՐԱՏԵՓՈՒԹԻՒՆ (Գէոմէտրիա).

Հիմնաբերորդ եւ վեցերորդ հիմն. դաս. (Ուսմ. VIII եւ IX ս.)	„ЭЛЕМЕНТАРНАЯ ГЕОМЕТРИЯ“ (Для средн. учебн. зав.)	А. Еиселевъ и Давидовъ.	Москва. 1909.
---	--	----------------------------	------------------

ԵՅԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.

Դասարան.	Գրքի անունը.	Հեղինակություն.	Տպագրութեան տեղն ու թիւ.
Ուսմ. III ս. (Երրորդ սխար. դաս.)	Հայրենագիտութիւնը ան- ցնում են առանց դասադրերի.		
Ուսմ. IV ս. (Առաջ. հիմն. դաս.)	Դասադիրը հունեն. „НАЧАЛЬНЫЙ КУРСЪ ГЕОГРАФІИ“. Օգտուում են այս գրքով.		Москва. 1907.
Ուսմ. V ս. (Երկրորդ հիմն. դաս.)	Դասադիրը հունեն.		
Ուսմ. VI ս. (Երրորդ հիմն. դաս.)	«ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԱԳԻՐՔ». (Ասիա, Աֆրիկա, Ամերիկա և Աւստրալիա). Բ. մաս.	Փոխ. Ա. ԱԲԵՂԵԱՆԻ (Ըստ. Իւանովի և Կրուբերի և ուր.)	Թիֆլիս. 1909.
Ուսմ. VII ս. (Չորրորդ հիմն. դաս.)	ՆՈՅՆԸ Եւրոպա (Գ. Մաս.)	ՆՈՅՆԸ.	Թիֆլիս. 1910.
ԲՈՒՍԵՍՏԵՆԻ ԵՅԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. (Географія Россійской Имперіи).			
Ուսմ. VIII ս. (Հինգեր. հիմն. դաս.)	„ГЕОГРАФІЯ РОССІЙ- СКОЙ ИМПЕРІИ“.	А. Варановъ и И. Горбѣловъ.	Москва. 1909. 24-ое изданіе.
ՀԱՅՐԵՆԱՆԻ ԵՅԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.			
Ուսմ. VI ս. (Երրորդ հիմն. դաս.)	Դասադիրը հունեն.		
Փ Ի Ջ Ի Ք Ա.			
Ուսմ. VIII և IX ս. (Հինգեր. եւ վեցեր. հիմն. դաս.).	„КРАТКІЙ УЧЕБНИКЪ ФИЗИКИ“.	Краевича.	

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ.

Դ աս ա ր ա ն .	Դ ր ք ի ա ն ու ն ք .	Հեղինակութիւն .	Տպագրութեան տեղն ու թիւք .
Ուսմ. VI ս. (Երրորդ հիմն. դաս.)	«Հին Արեւելքն ՈւիչերՈ- ՍԱԿԱՆ ՅՈՒՆԱՍԱՆ»	Դոբրըինի. Թարգմ. Ի. ՀԱՐՈՒԹԻԻՆԵԱՆԻ և Հ. ԹԱԴԷՈՍԵԱՆԻ.	Թիֆլիս. 1908.
Ուսմ. VII ս. (Զարրոյ հիմն. դաս.)	«ՁԵՌՆԱՐԿ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ» Ա. Մաս. (Հին դար.)	Պ. Վինոգրադովի. Թարգմ. ԽԱԺԱԿԻ.	
Ուսմ. VIII ս. (Հինգեր. հիմն. դաս.)	ՆՈՅՆԸ. Միջին դար. Բ. Մաս.	ՆՈՅՆԸ.	
Ուսմ. IX ս. (Վեցերորդ հիմն. դ.)	ՆՈՅՆԸ. Նոր դար. Գ. Մաս.	ՆՈՅՆԸ.	

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ.

Ուսմ. IV ս. (Առաջին հիմն. դ.)	«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒ- ԹԻՒՆ»	Ռ. ԽԱՆ-ԱԶԱՏ և Գ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ.	Թիֆլիս. 1909.
Ուսմ. V ս. (Եկրորդ հիմն. դաս.)	ՆՈՅՆԸ.	ՆՈՅՆԸ.	» »
Ուսմ. VII ս. (Զարրոյ հիմն. դաս.)	Դասագիրք Հոճենի.		
Ուսմ. VIII ս. (Հինգեր. հիմն. դաս.)	«ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ»	Ս. ՊԱՂԱՍՅԱՆԵԱՆ.	Թիֆլիս. 1903.
Ուսմ. IX ս. (Վեցեր. հիմն. դաս.)	ՆՈՅՆԸ.	ՆՈՅՆԸ.	« «

[504-]

ՌՈՒՍԸՅ ՊԸՏՄՈՒԹԻՒՆ.

Դասարան:	Գրքի անունը.	Հեղինակութիւն.	Տպագրութեան տեղն ու թիւը.
Ուսմ. VIII արի. (Հինգեր. հիմն. դաս.)	„УЧЕБНИКЪ РУССКОЙ ИСТОРИИ“	Острогорского.	С. П. Б. 1908. издание 18-ое.
Ուսմ. IX արի. (Վեցեր. հիմն. դաս.)	„УЧЕБНИКЪ РУССКОЙ ИСТОРИИ“	Иванова.	
ԿՐԹՆ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑՈՒԿԸՆ ՊԸՏՄՈՒԹԻՒՆ.			
Ուսմ. I արի. (Առաջ. պատր. դաս.)	«ԴԱՍԱԳԻՐՔ ԿՐԹՆԻ» Ա. տարի.	Ս. Քէն. ՍԱՀԱԿԵԱՆԻ.	Բիֆլիս 1910.
Ուսմ. II արի. (Երկր. պատր. դաս.)			
Ուսմ. III արի. Երրորդ. պատր. դաս.)	«Հ Ի Ն Ո Ւ Յ Տ»	ՆՈՅՆԸ.	« «
Ուսմ. IV արի. (Առաջ. հիմն. դաս.)			
Ուսմ. V արի. (Երկր. հիմն. դաս.)	«Ն Ո Ր Ո Ւ Յ Տ Ը».	ՆՈՅՆԸ.	« «
Ուսմ. VI արի. (Երրորդ հիմն. դաս.)			
Ուսմ. VII արի. (Չորրորդ հիմն. դաս.)	«ԳՈՐՔԸ ԱՌԱՔԵԼՈՑ».	ՆՈՅՆԸ.	« «
Ուսմ. VIII և IX ս. (Հինգեր. եւ վեցեր. հիմն. դաս.)	«ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՊԸՏՄՈՒԹԻՒՆ».	Ա. ԶԱՄԻՆԵԱՆ.	Նոր Նախիջևան 1809.
Ինչ վերաբերում է ընագիտութեան, իրազննութեան և առողջապահութեան՝ աշակերտուհիները չունեն դասագիրք և ոչ մի դասարանում: ՍՏՈՒԳՆԱԾ Է 1971 Ք.			

Գ. ԿԱՆ ՈՒՅՏ.

Ի գիմաց Մանկավարժական. Պորճողի տեսուչ Ս. ԱՅՈՎԵԱՆ.

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

~~USNR 9-11-71 P.~~

~~USNR 9-11-71 P.~~

A ^{II} 67296